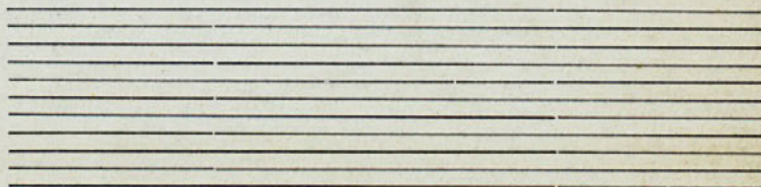

DOLENJSKA PROSVETA

JAKA SAVINŠEK:
» T A L E C «
ODKRIT 22. 7. 1953
V NOVEM MESTU

Izid te številke so omogočila naslednja podjetja

Zeleztnina, Novo mesto	10.000	din
Kmetijska zadruga, Stopiče	7.000	„
»Izbira«, trgovsko podj., Novo mesto	6.500	„
Kmetijska zadruga, Podgrađ	5.000	„
Tovarna lesnih izdelkov, Novo mesto	5.000	„
Destilacija in promet alkoholnih pijač, Mirna	4.000	„
Kmetijska zadruga, Veliki Gaber	5.000	„
Trgovsko podjetje, Trebnje	5.000	„
Industrija perila MLO, Novo mesto	2.000	„
Občinski ljudski odbor, Mirna	2.000	„
Mizarstvo MLO, Novo mesto	1.000	„
Elektro, Novo mesto	1.000	„
	<u>49.500</u>	din

Okrajni odbor ljudske prosvete se zahvaljuje vsem, ki so omogočili izid te številke in prav posebno hvalo gre podeželskim kmetijskim zadrugam, ki so najbolj razumele potrebo glasila.

Okrajni odbor ljudske prosvete

Spominska razstava Borisa Kidriča v izložbi trgovine »Izbirac« v Novem mestu od 12.—20. IV. 1953

*U počastitev prezgodaj umrlega voditelja
narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji,*

narodnega heroja

B O R I S A K I D R I Č A

*je priredila Študijska knjižnica Mirana
Jarca v dneh žalovanja spominsko raz-
stavo knjig in izbora člankov velikega
pokojnika. Večna slava Borisu Kidriču!*

Ta številka Dolenjske prosvete
je posvečena spominu
žrtvam fašističnega terorja

*

Novo mesto ob odkritju
SPOMENIKA TALCEM
in
DNEVU VSTAJE

18. julija ob 20. uri na Grmu
»**Celjski grofje**«
Gledališče SKUD »Dušan Jereb«, Novo mesto

19. julija ob 20. uri v Bršljinu
Akademija »Svobode«, Bršljin

21. julija ob 20. uri v Domu ljudske prosvete
Glasbeno-literarni večer
sodeluje godbeni orkester JLA in člani društva
Slovenskih književnikov: Miško Kranjec, Tone
Seliškar, Ivan Potrč

22. julija ob 9. uri dopoldne na Glavnem trgu
sprejem partizanskih patrolj

ob 10. uri na »Vratih«
odkritje spomenika talcem

Zvečer ob 20. uri na Loki

K O N C E R T

sodeluje godba na pihala in jazz JLA ter moški
pevski zbor SKUD »Dušan Jereb« in »Svobode«
Bršljin

Ob prvi številki

Okrajni odbor ljudske prosvete Novo mesto je sklenil na peti redni letni skupščini izdajati svoje glasilo.

Naloga revije je idejno in kvalitetno usmerjanje kulturnoprosvetnega življenja v novomeškem okraju.

Revija bo prinašala tudi razna praktična navodila za razne prireditve ter odgovarjala na posamezna vprašanja društev v kolikor so splošnega pomena ter kritično ocenjevala prireditve v novomeškem okraju.

List bo posvečal tudi pažnjo zgodovini kulturnoprosvetnega življenja našega okraja, kar bo le v spodbudo pri delu. List se ne bo omejeval le na posamezne panoge kulturnoprosvetnega življenja, pač pa bo po potrebi pisal o vsem, kar zadeva kulturo in prosveto. Objavljal bo tudi leposlovne prispevke dolenjskih literatov.

Prva številka je bolj spominskega značaja in skuša prikazati kulturnoprosvetno stanje novomeškega okraja. Naslednje številke pa bodo pisane v smislu sklepov pete skupščine OOLP Novo mesto.

Okrajni odbor LP

Balada o dolenjski materi

Imela je sinove tri:
Andreja, Miha, Mirka;
najmlajši sad je nje krvi
bila Alenka, hčerka...

Imela je moža, »Moj Rok«,
mu vdano je dejala,
»vsi trije fantje šlj so v Rog,
da črna zver bi pala.
To leto bova brez otrok
vinograd svoj obrala«...

Obrisala si je oči
in napisala pismo,
z rokó okorno vrste tri:
»Obupali še nismo;
pogum, sinovi, noč in dan
je moja misel z vami;
še jaz sem neki partizan —
z uvelimi rokami«...

Čez teden dni prispel je list:
»Najmlajši vaš je pal;
izdal ga je domač fašist,
a laški ga zaklal«.
Je mati stisnila srce:
»Kdor pade zdaj, ni umrl.
Obriši, Rok, z oči solzé:
sin je v svobodo zrl!«

Spet novi sel čez mesec dni:
»Vaš Mirko, borcem vzgled,
se zgrudil je, ko sred noči
smo bunker šli zavzét;
junak je bil, je žrtvoval
življenje, da bo narod vstal.
Na Rebri, kjer se križa pol,
je zvezda in vaš Mirko spod.«

In starima od bolečin
zmrači se jasni dan
(še ne vesta, da tretji sin
medtem je zakopan).
»Pojdiva, očka, kar sama,«
mu hčerka je dejala,
»ne more mati; pa midva
grob bova poiskala.«

In šla sta oče, mlada hči
na grob sredi samot;
a mati čaka, ko ju ni
še sama gre na pot.
Pod skalno steno nad vasjo
trenutek postoji
in gleda. Kriste!... Kaj pred njo
ta ruta in ta kril!...

Joj, mati uboga, beži proč!
Ne glej to kri, ne stoj.
Kje trupli sta? Ju Krka v noč
odnesla je s seboj...
Glej, tu nad robom vaših trt,
prišla sta zveri v past,
pod streli omahnila v smrt
kot cvetka in kot hrast...

In mati dvigne v zrak pesti,
zavpije do neba:
»O, zdaj bom maščevala, psi,
otroke in moža!«

Domov je šla; in ko je noč
brlog fašistov skrila,
se z bombo v roki mimo koč
in straž je preplazila.
Na mah pa krik: »Morilci, psi!
Pogini, krvoločna zver!
Zdaj bodo maščevani vsi:
sinovi, mož in jaz in hči!«

»Česti talcevi«

Neposredno po kapitulaciji Italije, ki smo jo sicer spričo uničujočega poraza v Severni Afriki in nevzdržno razvijajočih se vojnih dogodkov v Južni Italiji v do- glednem času pričakovali, ki nas je pa s svojo presenetljivo naglo objavo iznenadila, se je pričel na naših tleh umik italijanskega okupatorja. Z lavorikami namišljenih zmag ovenčane divizije so se razorožene in osramočene klavrno pomikale iz tako imenovane Ljubljanske province, po kateri so z vso, temu ljudstvu lastno oholostjo, lokavostjo in krutostjo šarile skozi pol drugo leto. Zvrhano mero nepopravljivega gorja so prizadajale bedni, od njih zasedeni slovenski zemlji in njenemu nesrečnemu prebivalstvu.

V naši izmučeni dolenski deželici, po kateri so se razprostrli narодоosvobodilni odredi, je nastalo zatišje. Bilo je zatišje pred viharjem, ki je čez pol drugi mesec s podvojenjo besnostjo stresal in klestil dolensko pokrajino. Vihar je izbruhnil z vdorom Nemcev. Pred njihovo številčno in tehnično premočjo so bili partizanski odredi prisiljeni umakniti se na svoje bližnje postojanke.

Nemškimi četami je za petami sledila be- la garda. Iz rok italijanskega je planila v ob- jem nemškemu okupatorju, se povezala z njim na rešitev in pogin in mu nudila vso možno pomoč in podporo ne samo v hudih, a brezuspešnih borbah proti osvobodilnim edinicam, temveč tudi v preganjanju, zasledovanju, ovajanju, zapiranju in uničevanju domačega prebivalstva, ki se je zgrnilo pod praporom OF, vršilo zanjo obveščevalno službo in jo podpiralo z go- tovino, živili, obleko in obutvijo. Sicer bi bilo v skladu s tradicijami in politično usmerjenostjo privržencev bele garde, da so mrzili svobodoljubni pokret borcev za svobodo, nepojmljivo in nerazumljivo pa je, da so se zvezali v bratomornem boju z najhujšim in neizprosним sovražnikom in zatiralcem slovenskega življa in naroda.

V Novem mestu so etabrirali strahovl- do in ustanovili orožniško postajo po vzor- cu gestapovskih gnezd. V prvi polovici meseca novembra pod večer so se pojavili na mojem domu štirje s puškami oboro- ženi gardisti. Vodil jih je dolgin, ki mu je mahedrila okoli vratu velika rdeča ruta. Izvršili so temeljito preiskavo, pretaknili in premetali vse, vendar njihovo prizade- vanje ni rodilo pričakovanih rezultatov. Končno mi je vodnik napovedal aretacijo, rekoč: »Gospod gre z nami.«

Odvedli so me v gimnazijsko poslopje kjer je stoloval poveljnik belih čet poro- čnik Rupnik, sin zloglasnega generala. Ča- kal sem v vestibulu, seveda zastražen. Ne morem trditi, da me niso obhajali tesni ob- čutki. Kmalu so se vrnili, me odpeljali preko ceste in travnatega pobočja na »Lo- čensko pot« in me potisnili za masivna vrata, v tako imenovano Seidlovo klet, ki je dobila kasneje tako strahoten sloves kot prehodna celica smrti zapisanih tal- cev.

Zarožljali so ključiči, zamolklo je udaril zapah, težka vrata so se za menoj zaprla. Prostor, tesen in neprijazen, je bil teman, tako da sprva nisem ničesar videl. V des- nem kotu v mali železni peči je tlela uga- šajoča žerjavica. Ob njenem bornem svitu sem opazil pet senc. Ko sem stopil nekaj korakov bliže, sem razložil tri moške in dve ženski, ki so se polglasno razgovarjali. Njihovi glasovi so zveneli pritajeno in za- skrbljeno. Izmenjali smo nekaj običajnih vprašanj in odgovorov. Pojasnila so bila take vrste, da me niso mogla niti količikaj pomiriti.

Klet je bila vlažna, mračna in pusta, cementna tla so bila mokra. Zapori okrož- nega sodišča, ki sem jih prej v izdatni meri preizkusil, so bili v primeri s to črno zevajočo, zloveščo luknjo zračni, ele- gantni, razkošno opremljeni.

Na tem mestu naj pojasnim, da je moja žena, skrbna kakor je bila, vprašala vođ- nika, predno so me odvedli, ali naj mi da s seboj kako odejo, ker bi jo mogoče uteg- nil rabiti. Odgovoril je, da jo ne bom po- treboval, češ da je za vse poskrbljeno. Ta odgovor me je močno vznemiril, pri srcu mi je postalo tesno, začutil sem tenko bo- lečino, kakor bi zarezal z nožem. Moje možgane je preblisnila mrka slutnja, da me tirajo v smrt, da se bliža trenutek tako imenovane likvidacije. Skoraj mi je nekoliko odleglo, ko so me pahnili v klet.

V tem od oblastnikov bele garde za je- čo prav posebne vrste določenem prostoru ni bilo ne stola, ne klopi, da o kakem ležišču niti ne govorim. Štiri gole vlažne stene z nizkim stropom, brez okna in sta- ra pečica, ki je v njej žerjavica ugasnila, je bilo vse. Zatohlo vzdusje po plesnobi in izparinah, prepojeno z nadihom zapu- ščenosti, malodušja in neutolaženosti je polnilo temno klet.

Po vsej priliki je bil ta prostor odbran premišljeno in nalašč z izdatno primesjo rafiniranosti in zlobe z namenom, da bi

se vanj pahnili aktivisti, ki so vzbudili posebno negotovanje in srd nasprotnikov, omehčali in izdali pri morebitnem zasliševanju svoje sodelavce in razne tajnosti, po katerih so orožniški častniki bele garde z vso vnemo stikali, a jim niso prišli do jedra in dna. Ženski sta čepeli ob zidu, moški, med njimi doktor medicine, so stali skoraj negibno, jaz sem stopical po mokrih cementnih tleh in se tu in tam naslonil na zid. Priveden sem bil v klet okoli sedme ure zvečer. Od poldneva nisem jedel. Vendar me to ni motilo, saj sem bil vaju stradanja od internacije na Rabu, iz katere sem se vrnil šele sredi meseca julija.

Vse moje preteklo življenje se je do potankosti razgrnilo pred menoj. Sedanost me je hromila in dušila s svojo zlokobno težo, bodočnost, kolikor jo je bilo še pred mano, pa je bila odeta v brezoblično sivino, gubečo se v nirvano.

Bilo je, kakor da je čas obstal. Vkle-njenim v ta strahotni prostor, so minute polzele neverjetno počasi. Sloneč ob steni sem bolj začutil, kakor opazil, da se je ena obeh žensk premaknila, kakor silhueta je drsela v kot nasprotne stene. Nena-doma sem zaslišal šum žuboreče vode. Zgrozil sem se in nipoma mi je postala stvar jasna. V kleti ni bilo, kakor sem neposredno nato dognal niti najmanjšega stranskega prostora, niti ni bilo nikake posode. Ženske so morale opravljati vse svoje nujne, neodložljive potrebe vpricho moških, ti pa vpricho žensk na cementna tla istega malega prostora, v katerem smo bili zaprti. Seveda se je to dogajalo v presledkih skozi vso noč. Da je bilo njim, ki so vstopali skozi vrata te svoje-

vrstne belogardistične ječe ta vzporeditev kulturnega človeka z živaljo, to sramotno ponižanje človeškega dostojanstva prizadejano namenoma in z zrelim premislekom, spočetim v pokvarjenih možganih sadistično nastrojenih mogotcev, ne more biti dvoma.

Zdeli smo v temi, v smrtni tišini, ki ni bila prekinjena od nikakega koraka, zvo-ka in glasu. Strašne noči ni bilo ne konca, ne kraja. Prebil sem jo deloma sedeč na tleh v sključenem položaju naslonjen ob zid. Po neskončnih urah topega čakanja je zatrepetal skozi gorenjo špranjo vrat medel svit prebujajočega se, težko, a ven-dar s tesnobo pričakovanega jutra, ki je motno obsvetljevalo blede, upadle in ne-prespane obraze.

Vso noč ni nihče prestopil praga, nihče ni vprašal po nas, nihče se ni zmenil za nas. Po preteku nadaljnjih treh ali štirih neznosnih ur — bilo je po priliki ob enaj-stih dopoldne — so zunaj zarožljali ključci. Dvojna vrata so se odprla, vstopil je be-logardist in me pozval, naj odidem z njim. V senci štirih bajonetov so me gnali skozi mesto na orožniško postajo.

Po dolgem, mučnem, mestoma drama-tično napetem izpraševanju, tekom kate-rega mi je zasliševalec Dore večkrat grozil s smrtjo, sem bil izpuščen. Na vse na-čine, z zvijačo, obljubami in kretnjami so si prizadevali izsiliti od mene razne taj-nosti, ki so mi bile dobro znane, ki jih pa nisem razkril, čeprav mi je inkvizitor ne-prikrito namignil, da me čaka ponovno klet na Seidlovi, sedanji »Cesti talcev«. S porogljivim smehljamem je pripomnil: »Ka-ko je tam notri, pa tako dobro veste.«

Dr. Ivan Vasič

Naše šole v borbi za svobodo

Najslavnejša doba slovenske zgodovine je narodnoosvobodilna borba. Med grmenjem topov smo odpirali šole. Partizanski učitelj se je boril in učil. Knjiga in puška sta bila orožje proti okupatorju in reakciji, ki je hotela držati ljudstvo v temi in suženjstvu. Prav ta dvojna borba je dajala partizanom močno hrbtenico, še večjo voljo do borbe in zmage, kajti le razgledan človek, ki ve zakaj se bori, se bori s srcem in razumom.

Številne šole in tečaji so bili osnovani že v prvih začetkih našega osvobojenega ozemlja. Pisali so se številni učbeniki, pri-ročniki in drugo čtivo. To delo so opravljali naši književniki in vzgojitelji pod najtežjimi pogoji. Vse te proizvode naših najboljših ljudi so potem tiskali v parti-

zanskih tiskarnah in tehnikah, skritih v grapah ali pa v podzemlju sredi okupa-torskih središč.

Prav vsak partizanski tisk ima pestro in častno zgodovino.

Z napadom nacistične Nemčije na Ju-goslavijo, dne 6. aprila 1941 in izdajstvom vladajočih krogov stare Jugoslavije je država razpadla. Okupator je večino učiteljstva zaprl ali interniral. Prepovedal je uporabo materinskega jezika, zažigal je slovenske knjige, spreminjal je krajevna imena itd. To še ni bilo dovolj. Prišel je načrtno preseljevati naše ljudi; kratka, okupatorji so hoteli čez noč izbrisati slovenski narod.

V tej največji stiski pa je narod iz svo-jih lastnih sil vzdignil pesti ter pod vod-

stvom Komunistične partije organizirano udaril po okupatorju.

Kulturni molk je zajel okupirano ozemlje, tem bolj pa je zaživela naša progresivna kultura na osvobojenih ozemljih in v ilegali. Od meseca do meseca so rasle na osvobojenem ozemlju šole. V novomeškem okraju so se organizirale šole v sledečih krajih: Smihel pri Žužemberku, Žužemberk, Bela cerkev, Poljane, Podhosta, Podgrad, Drča, Vrhpolje, Mokronog, Šentrupert, Mirna itd. Ker so bili učitelji brez plače, so jih partizani kolikor je bilo mogoče denarno podpirali, drugače pa so skrbeli za šole narodnoosvobodilni odbori.

Po kapitulaciji Italije se je pri Izvršnem odboru OF osnovala upravna komisija, katero je vodil Bogdan Osolnik. Ta komisija je reševala tudi prosvetne probleme.

Glavna značilnost partizanske dobe je v tem, kamor je prišel partizan, tam je ustanovil šolo. Vsak prostor je bil dobrodošel: gozd, travnik, kmečka soba itd., povsod se je izobraževal naš delovni človek, ki je z lastnimi žulji in krvjo gradil lepše življenje.

Sistematična graditev šolstva je rasla seveda vzporedno z organiziranjem ostale ljudske oblasti. V ta namen je bil ustanovljen pri predsedstvu SNOS oddelek za prosveto, ki ga je prevzel Boris Ziherl.

Petega maja 1945. leta je bila imenovana prva vlada Ljudske republike Slovenije pod predsedstvom Borisa Kidriča. Ministrstvo za prosveto je prevzel dr. Ferdo Kozak.

Slavko Blažič

Naš pedagoški delavec si je z borbo utrdil patriotizem. V tej borbi je padlo veliko število prosvetnih delavcev.

Hofbek Edo, šolski upravitelj v Dol. Nemški vasi je takoj po okupaciji aktivno sodeloval v borbi proti okupatorju. Pri delu so mu pomagali tudi njegova žena in otroci. To napredno družino je okupator s pomočjo domačih izdajalcev zasledoval in kočno tudi na nečloveški način ubil očeta, mater in sina. Na isti šoli je bila ubita tudi učiteljica Pepca Kocjančičeva, a učitelj Slavko Blažič, ki je tudi poučeval na tej šoli, je padel v borbi. Šola v Dol. Nemški vasi nam je svetel vzgled kolektivne borbe prosvetnih delavcev proti okupatorju. Občinski odbor Zveze borcev Trebnje je v spomin na padle prosvetne delavce vzdikal v veži šolskega poslopja spominsko ploščo. Ivanuš Helena,

Lenka Ivanuš

učiteljica na Vel. Cirkniku je bila zavedna prosvetna delavka, zato se je aktivno kot partizanka vključila v borbo proti okupatorju; njo so na nečloveški način zaklali belogardisti na Ajdovcu. Jurančič Leopoldina, učiteljica v Šmarjeti, je kot aktivistka ogromno delala, zato jo je okupator obsodil na smrt. Pred ustrelitvijo si je morala sama izkopati grob. Kroniger Zinka, učiteljica na Dolžu je kot partizanka padla v borbi. Modic Heleno, učiteljica na Vel. Cirkniku je bila zavedna prosvetna delavka, zato se je aktivno kot partizanka vključila v borbo proti okupatorju; njo so na nečloveški način zaklali belogardisti na Ajdovcu. Jurančič Leopoldina, učiteljica v Šmarjeti, je kot aktivistka ogromno delala, zato jo je okupator obsodil na smrt. Pred ustrelitvijo si je morala sama izkopati grob. Kroniger Zinka, učiteljica na Dolžu je kot partizanka padla v borbi. Modic Heleno, učiteljica na Dolžu je kot partizanka padla v borbi. Modic Heleno, učiteljica na Dolžu je kot partizanka padla v borbi.

teljico na Trebelnem so zaklali Nemci. Učiteljica Venturini Jožica je padla v Straži, Lunaček Franc, šolski upravitelj na Mirni je bil ubit od belogardistov na ta način, da so mu s krampom razbili glavo. Može, učitelj v Sentrupertu je bil ustre-

Zinka Kronegger

ljen od četnikov. Valentinčič Miro, učitelj na Trebelnem je padel v borbi pri Zužemberku. Katja Rupena, učiteljica iz Mirne peči je padla v borbi. Obrekar Rudolf, šolski upravitelj v Mirni peči je bil ubit od belogardistov. Potočar, učiteljskičnik doma iz Mirne peči je bil ubit v Novem mestu. Krapš Zdenka, učiteljica v Trebnjem je bila ustreljena od Nemcev. Colja, šolski upravitelj v Prečni je bil ubit od črne roke. Vidmar Matilda, učiteljica v Lazih je bila ubita od belogardistov. Novak Marjan učiteljskičnik, je bil ubit kot talec. Šuster Slavko, učitelj, je padel v borbi pri Podgradu. Padel je tudi profesor Bojan Kraigher.

To je samo nekaj primerov, kako sadiščno se je okupator vrgel na naše zavredno učiteljstvo in kako mu je pri tem pomagala domača reakcija.

Poleg človeških žrtev pa smo pretrpeli v našem okraju ogromno materialno škodo. Že v stari Jugoslaviji je bila Dolenjska kričeč primer pomanjkanja šolskih stavb. V naših krajih ni gradila ne Avstrija, ne stara Jugoslavija industrije, ki bi omogočila potrebne kredite za gradnjo prosvetnih ustanov. Dolenjska brez industrije, brez urejenega prometa, je imela šole nad hlevi, v mežnarajah itd.

Izobrazbe so bili delno deležni le večji centri, dočim so naše hribovske vasi čepale v mračnjastvu, prav zaradi tega je imela reakcija tu plodna tla za zavajanje ljudi. Da bi bolj razviti kraji pomagali

manj razvitim, tega seveda kapitalizem ni dopuščal. Šele narodnoosvobodilna borba je to mračnjava strla in pokazala pot, po kateri naj tudi naši kraji kulturno zažive.

Stara zapuščina in okupacija sta nam dali žalostno dediščino. Od 60 osnovnih šol je bilo 31 požganih, 15 šol ni imelo svojih lastnih stavb že v stari Jugoslaviji, 14 šol pa ne odgovarja niti šolskim niti zdravstvenim pogojem. Poleg tega je bil skoraj v vseh šolah uničen inventar. V plamenih so zgorela vsa učila. Okupator je iz sovraštva vse uničil. Po osvoboditvi niso naše šole imele ne opreme, ne učil, a se je kljub temu pouk redno vršil. Borba za znanje je premagovala tudi te težave.

V stari Jugoslaviji je imela Dolenjska samo gimnazijo v Novem mestu. Dalje je bila v Novem mestu še meščanska šola, vajeniška šola in privatno-trgovska in glasbena šola. Po vaseh so bile samo nižje organizirane šole. Delavski centri in kmečki predeli so bili zapostavljeni. Pogoji šolanja so bili strašno dragi, prav zaradi tega nista Kmetijska šola na Grmu in na Mali Loki imeli učencev iz dolenjskih krajev, ampak iz drugih krajev, ki so bili gospodarsko bolj močni.

Ljudska oblast je dala materialne možnosti za šolanje. Ljudska oblast je dala sto in sto tisoč dinarjev dijaških podpor. Organizirala je dijaške domove (Šmihel, pri Novem mestu, Dol. Toplice, Šmarjeta, Novo mesto, Trebnje) in dijaške kuhinje. Na deželju deluje sedaj 8 nižjih gimnazij, ena vajeniška šola; skratka šolanje smo približali vsakemu državljanu. V Novem mestu smo dobili poleg že naštetih, seveda razen meščanske šole, še učiteljsiše, okrajno glasbeno šolo, študijsko knjižnico, muzej itd. Sistem demokratičnega šolanja omogoča vsakemu izobrazbo, ki jo je željan dobiti.

Poleg tega pa prirejamo vsako leto vrsto izobraževalnih tečajev večernih delavskih gimnazij itd. Samo v letu 1952-53 smo imeli 88 tečajev, katere je obiskovalo 9.447 državljanov (3.530 moških in 5.917 žensk). Na teh tečajih so poučevali učitelji, profesorji, inženirji, zdravniki itd., ki so opravili 10.678 ur.

Prej je bila predšolska vzgoja zelo zanemarjena. V Novem mestu smo sicer imeli otroški vrtec, ki pa ni reševal problemov zaposlenih mater, kakor tudi ne problema otrok na kmetih. Tudi v tem pogledu smo storili korak naprej, danes že delujejo otroški vrtci v Šentjerneju, v Šmihelu pri Novem mestu, v Novem mestu in v Trebnjem. Pripravlja se pa otvoritev vrtca v Bršljinu in na Grmu. Pri vseh šolah se urejajo igrišča, kjer bo

mestni ali vaški otrok našel zdravo in kulturno razvedrilo.

Težko je v nekaj letih zaceliti rane Dolenjske, ki jih je sovražnik našega naroda sto in sto let sistematično prizadeval. Pogledjmo samo »Dolino gradov«, pa bomo takoj razumeli, kdo so bili tisti, ki so izkoriščali naše delovne ljudi.

Zgodovina Dolenjske nam kaže trpljenje in uporno borbo našega delovnega človeka za boljše življenje. Naš človek je šele v narodnoosvobodilni borbi dobil vse pravice, v tej borbi pa je odigrala važno vlogo naša šola, ki je vzgajala nov rod za izgradnjo socializma.

Slavko Kastelic

Ivan Vrhovec in Novo mesto

Letos je poteklo 100 let odkar je bil rojen Ivan Vrhovec, priznani slovenski zgodovinar in prosvetni delavec, lani pa 50 let odkar je umrl (roj. 21. maja 1853 v Ljubljani, umrl 19. septembra 1902).

Ivan Vrhovec je neločljivo povezan z Novim mestom, ker je napisal Zgodovino Novega mesta in ker je postavil temelje novomeškemu gledališkemu življenju. Za sedaj se mu je Novo mesto oddolžilo le s tem, da nosi ena izmed novomeških ulic njegovo ime.

Novo mesto — upravno, kulturno in gospodarsko središče Dolenjske, sedež raznih uradov in šol, je bilo leta 1886 ob času Vrhovčevega prihoda v Novo mesto tipično malomeščansko uradniško in obrtniško mesto. Od Ljubljane precej oddaljeno in povezano edino s poštnim vozom, je životarilo in se izživljalo v raznih družabnih prireditvah. Dasiravno ni manjkalo inteligence, ni bilo družabno življenje tako razvito kot bi moglo biti, čeprav je bila v mestu že od leta 1865 Narodna čitalnica, ki se je uspešno upirala nemškemu Kazinu, da je ta le še životaril. Čitalnica je skrbela predvsem za tradicionalne Vodnikove svečanosti, razne veselice in maškare, dočim je bilo Dolenjsko pevsko društvo agilnejše in je skoraj igralo večjo vlogo v kulturnem življenju kot Čitalnica. Vsa omenjena društva so družila le tako imenovane boljše kroge. Za obrtnike je skrbelo Društvo rokodelskih pomočnikov, ki si je postavilo tudi lastni dom. Osnovala se je tudi Družba sv. Cirila in Metoda

ter Dolenjski Sokol, ki je polagoma, toda vztrajno prevzemal pozicije Čitalnice, dokler je ni popolnoma nadomestil in nadaljeval tisto vlogo, katere Čitalnica ni več zmogla. Svetla točka Novega mesta je bila tudi novomeška tiskarna, ki se je že zelo uveljavila in je takrat zavzemala važno mesto med slovenskimi tiskarnami. Dolenjske novice pa so posredovale stik Novega mesta z ostalo Dolenjsko ter v skromni in zapozneli, večkrat celo naivni obliki tudi stik z ostalim svetom.

Tako Novo mesto je našel Ivan Vrhovec, ko je bil jeseni leta 1886 prestavljen v Novo mesto. Dolenjske novice so ob tej priliki napisale: »V Novo mesto je prišel za profesorja gospod I. Vrhovec, znan zgodovinski pisatelj slovenski, torej vrla moč.« (15. oktobra 1886, št. 20.)

Vrhovec je bil ob svojem prihodu v Novo mesto res že priznan zgodovinar, saj je napisal do takrat že več knjig: »Zlate bukve slovenskega vedeža« (1874), »Grmanstvo in njega vpliv na slovanstvo v srednjem veku« (1879) ter »Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih« v nemški in slovenski izdaji (1886). Poleg tega pa je že od leta 1873 sodeloval z raznimi leposlovnimi in drugimi prispevki v Besedniku, Koledarju Mohorjeve družbe, Zvonu, Zori, Slovenskih večernicah, Letopisu Matice slovenske, Bleiweisovih Novicah, Slovenskemu narodu, Kresu, Ljubljanskem listu, Ljubljanskem Zvonu in v Laibacher Zeitung. Ob prihodu v Novo mesto ni s svojim delom prenehal, temveč je pisal še naprej, toda zelo je pri svojem delu občutil pomanjkanje znanstvene knjižnice, kar mu je življenje v Novem mestu zelo otežkočalo. Zato pa so bili bolj bogati novomeški arhivi, iz katerih je pridno črpal; posluževal se je tudi grajskih arhivov, kolikor so mu bili dostopni kot konservertorju za Dolenjsko. Plod pregledovanja novomeškega mestnega franciškanskega, gimnazijskega in kapiteljskega arhiva je bila »Zgodovina Novega mesta« (1891). Napisal je še »Zgodovinske povesti za meščanske šole« v treh stopnjah (1892-93),

»Zemljepis za prvi gimnazijski razred (1897), njegova zadnja knjiga pa je bila »Avstralija in nje otoki« (1899). Sodeloval je razen v prej omenjenih periodikah še v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, Zabavni knjižnici Slovenske matice, Zborniku Slovenske matice in kot spomeniški zaupnik za Dolenjsko tudi v centralnem glasilu dunajskega spomeniškega urada.

Pero mu je iztrgala iz rok šele zavratna bolezen, nakopal si je namreč kronično vnetje hrbteničnega mozga. Zaradi zdravljenja je bil začasno dodeljen ljubljanski gimnaziji; v drugem polletju 1897 je že poučeval v Ljubljani. Iskal je zdravja po raznih toplicah, a zaman, ves utrujen in izčrpan je zaradi prenapornega in vestnega dela podlegel bolezn 19. septembra 1902 v Ljubljani.

Poleg svojega poklicnega dela — poučeval je zgodovino in zemljepis — je profesor Ivan Vrhovec strastno ljubil gledališče, saj je kot visokošolec tudi sam poskusil s pisanjem iger. Porabil je snov iz dijaškega življenja in napisal igro »Prepir zaradi sobe«, njegova je tudi dvodejanka »Ali si jo zadel?« Ta ljubezen do Talije mu je prišla v dolgočasnem Novem mestu posebno prav. S svojimi sposobnostmi je skušal narediti sebi in drugim življenje bolj znosno. Član Narodne čitalnice v Novem mestu je postal 18. oktobra 1886, a že 18. decembra 1886 je bil na občnem zboru izvoljen za odbornika in na seji 19. decembra je prevzel tajniške posle. Novo mesto si je pravkar dozidalo z izrednimi napori svoj narodni dom, ki je bil prvi slovenski narodni dom v Sloveniji. Toda ta dom ni imel odra in Vrhovecva zamisel je bila, da bi bilo treba zgraditi v domu oder. V Novem mestu so igrali tudi že prej in Novomeščani so radi gledali slovenske kakor tudi nemške igre, ki so jih uprizarjali po raznih gostilnah in v privatnih hišah v zaprtem krogu. Novo mesto je imelo tudi to čast, da je v začetku leta 1848 prvo uprizorilo »Veseli dan ali Matiček se ženi«. Na občnem zboru je dr. Poznik predlagal, da bi pobirali za napravo gledališkega odra prostovoljne prispevke in prirejali razna predavanja z vstopnino v korist odru. In res je nabiralna akcija prinesla 279,18 gld, predavanja 96,87 gld, Čitalnica pa je prispevala 100 gld. Vrhovec je predaval »O Novem mestu v prejšnjih časih«, Rajko Perušek »O optimizmu in pesimizmu«, Ignacij Fajdiga »O zgodovinskih črticah o elektriki« in Rihard Dolenc »O vinskem kipenju«. Člani so darovali 75 zvezkov Slovenske Talije, drugi pa tudi gledališke rekvizite. Na seji 18. januarja 1887 je bil postavljen poseben odbor za gradnjo

odra, kateremu je predsedoval Vrhovec, pomočnik pa je bil prof. Sturm. Imela sta polnomočje in nihče ju ni smel ovirati pri njunem delu za oder. Še preden je bil oder popolnoma dograjen, so uprizorili na njem 13. marca 1887 prvo predstavo, katere se je udeležilo izredno veliko število ljudi. Vse kulise je narisal Sturm, profesor risanja na novomeški gimnaziji. 17. decembra 1887 je Vrhovec poročal, da je oder, razen majhnih dolgov, popolnoma plačan. 21. decembra 1887 je bil postavljen pri Narodni čitalnici veselični in gledališki odsek in 23. februarja 1888 je bil Vrhovec izvoljen za predsednika gledališkega odseka. Tedaj je predlagal, da bi pisali gledališko kroniko. Ta naloga je pripadla tajniku, le žal, da kronika ni ohranjena.

Vrhovec je zelo uspešno začel z delom, saj je bilo v letu 1887 uprizorjenih kar 19 predstav, torej več kot jih je Novo mesto doseglo katero koli leto kasneje. Glede prirejanja predstav je morala Čitalnica skleniti posebno pogodbo z dunajskim advokatom zaradi avtorskih tantiem. V letu 1888 je bilo uprizorjenih 7 predstav in Pasijon v treh večerih. Vrhovec je bil kot predsednik gledališkega odbora preveč obremenjen, zato je 22. decembra 1888 prosil, da ga razrešijo predsedstva, češ da bo raje obdržal samo režiserstvo, a gledališki odsek bi moral v bodoče šteti 13 članov. Sklenjeno je bilo, da bo Vrhovec samo režiser, odbor pa bo imenovan za vsako predstavo posebej. V letu 1889 je bilo igranih osem iger in trikrat Pasijon. Imena vseh iger ni možno ugotoviti. Za svoje delo je bil Ivan Vrhovec večkrat tudi javno pohvaljen, doživel pa je tudi ogaben napad, priobčen v nemškem celjskem časopisu.

12. decembra 1889 je Vrhovec izstopil iz odbora Narodne čitalnice iz neznanih razlogov in v letu 1890 ji predstavah ni sodeloval. Zato je bila v letu 1890, če ne štejemo reprize Deboraha, ena sama uprizoritev »Vdovec in vdova«, ki jo je režiral Fran Sešek. Toda že 24. septembra 1890 je bil Vrhovec voljan prevzeti režiserstvo in v letu 1891 je zrežiral pet iger. Tudi za leto 1892 je odklonil izvolitev v odbor, a 7. januarja 1892 je obljubil prevzeti delo pri igran, če mu odbor zagotovi pomoč in pet igralcev. Pokojni zaslužni Novomeščan Otmar Skale je bil postavljen za oskrbnika odra in garderoberja. Leta 1892 so bile uprizorjene 4 igre, leta 1893 pa samo »Veliki dobitek«. Vzrok pešanju v zadnjih letih je bila nediscipliniranost igralcev, česar Vrhovec, ki je bil znan kot izredno strog in natančen, ni mogel trpeti. Zato je na seji Narodne čitalnice 3. februarja 1894 predlagal gledališki red,

ki ga je sam sestavil in ki ga je odbor z malenkostnimi dopolnili in popravki sprejel v celoti. Zaradi primerjave z današnjimi gledališkimi redi naj bo Vrhovčev novomeški gledališki red objavljen v celoti:

POSLOVNI RED ZA NAPRAVO GLEDALIŠKIH PREDSTAV V NOVOMEŠKI ČITALNICI

§ 1.

Gledališke predstave prireja iz udov čitalniškega odbora sestavljen »gledališki odsek«, kateremu je glava društveni predsednik. Ta je na zunaj odgovoren za predstave ter podpisuje vsa, gledaliških stvari tičoča se pisanja.

§ 2.

Ker je skrajna natančnost v vseh ozirih prvi in temeljni pogoj za dobro izvršitev vsake predstave, zato je v naslednjih paragrafi imenovanim poslovnikom natančnost prva dolžnost. Zamenjanje te dolžnosti povzroči kazen, katero sme odsek spregledati le ob najbolj utemeljenih prilikah.

§ 3.

Inspicientova dolžnost je trojna: a) ima skrbeti, da se nahajajo vse stvari na odru, ki jih igra zahteva, b) ima skrbeti za scenarijo, to se pravi, da se oder spremenil prikladno situacijam v igri. Dokler se oder ne bo primerno popravil, je spreminjanje kulis zamudna in zraven tega težavna stvar; zato je inspicientu skrbeti za dva spretna človeka. Ako ni za to dobiti čitalniških udov, najemata se dva delavca, in sicer vedno ista dva, zato, da se izurita v svojem poslu, c) ima inspicient skrbeti za točni nastop posameznih oseb, katere nastopijo le na dano jim znamenje. Da pa more inspicient izvrševati svoje pod a), b) in c) mu naložene dolžnosti, treba mu je poznati igro popolnoma natanko ter biti navzoč najmanj pri generalni vaji.

§ 4.

Garderober prevzame ves gledališki inventar ter skrbi po odsekovih odredbah za njega ohranitev in pomnoženje. Garderober ima izročiti igralcem kostume in druge h popolniti kostumov potrebne stvari. Ako teh inventar nima, se imajo naročiti. Vendar bi bilo za sedaj, dokler se gledališka blagajnica ne opomore, da bi se zahtevalo od garderoberja kar največ malo novih stvari. Garderober pa preskrbuje te nove stvari vedno le v sporazumu z režiserjem. Navzoč mora biti še pribralni vaji, da pravočasno more omisliti kar treba. Ako se garderoberju ne zdi preveč skrbi in dela, preporečati je prav zelo, da prevzame tudi v § 5. navedene dolžnosti gledališkega frizerja.

§ 5.

Gledališki frizer ima v svoji oskrbi vse stvari, ki so za napravo mask potrebne, razen lasulj, brad in šminke, tudi vse one drobnosti, ki jih tukaj ni mogoče naštetih. Gledališki frizer, ki naj bo kolikor mogoče izurjen risar, pomaga napravljati maske. Ker se diletanti uče tega le prav počasi, naj bo njegova skrb, da si pridobi v licenju obrazov kar največ spretnosti, vsi pa, ki imajo v tem kaj izkušenosti, podpirajo naj ga z vsemi močmi. Naprava značajem prikladnih mask je eden najmenjtnjših pogojev za dober uspeh.

§ 6.

Knjižničar piše vsa vabila, priskrbuje tiskovine in vso korespondenco, ki se tiče gledališča (nanašala okrajnemu glavarstvu, požarni straži itd.). Dalje razpošilja po društvenem slugi vabila, igralcem pa knjižico, od katerih jih po dokončani igri zopet pobere. Za knjižico je seveda odgovoren vsak igralec sam. Če treba, preskrbeti je knjižničarju na odsekovske stroške tudi prepise iger, če

pa so že tiskane, naroča jih on. Odsekov knjižničar je odgovoren čitalničnemu odboru.

§ 7.

Blagajnik pošlje dva dni pred napovedano predstavo biljete g. Kraju, na dan predstave pa mu je biti na mestu najmanj pol ure pred napovedanim začetkom. Dohodek dotičnega večera prešteje blagajnik v navzočnosti predsednikov ali v navzočnosti tistega, katerega je predsednik za to pooblastil. Dohodek se zapiše takoj v blagajno knjižico ter se podpiše od obeh. Čisti dohodki iz gledaliških predstav so namenjeni edino le popravili skaženih del na odru in notranji opravi čitalničnih prostorov, v prvi vrsti okrašenju dvorane. Gledališki odsek ima izplačati čitalničnemu blagajniku za kurjavo, svečavo in za snaženje društvenih prostorov izven odru in garderobe po vsaki gledališki predstavi 10 f. Blagajniku ali pa odseku je preskrbeti za vsako predstavo po tri biljeterje, gospode ali gospodične. Eden (...) ter pobirata listke za stoječe, dva biljeterja v dvorani pa za sedeče ter odkažeta vsakemu svoj prostor, eden na levi, drugi na desni strani dvorane.

§ 8.

Predsednik, inspicient, garderober, knjižničar in blagajnik morajo biti čitalniški odborniki, ker so odgovorni vsemu društvu za svoje poslovanje. Vrh tega je izvoliti še enega odbornika v odsek za opravke, ki se ne tičejo nobenega imenovanega poslovnika, ki pa utegnejo včasih dati vendar dosti dela (n. pr. godbo preskrbeti, skrbeti da ima odsek suflerja itd.).

§ 9.

Zelo važen je tudi šepetalec. Odseku mora biti prva skrb dobiti stalnega šepetalca. Ker pa je to imenitno delo, neprijetno in tudi mučno, zato kaže šepetalca plačevati.

§ 10.

Tehnični vodnik je režiser, ta izbere, ako ga odsek pozove, igro z ozirom na predstavljajoče moči. Odsek pač lahko izreče željo po tej ali oni igri, ker pa more edino le režiser razsoditi ali je izvršljiva ali ne, zato ima v tej stvari on edino odločilno besedo.

§ 11.

Igro pa predstavljajo diletantje, ki postanejo s tem, da stalno sodelujejo, čitalniški udje, oziroma gledališki odsek plačuje iz svoje blagajne mesečni njih donesek. Ker pa je pri diletantih treba ravno tako natančnosti in točnosti, kakor pri doslej navedenih poslovnikih, zato se zaveže vsak diletant: a) prihajati do minute točno k napovedanim vjam oziroma k predstavi, b) obdržati vsako prevzeto vlogo. Samo po sebi pa je umljivo, da razumem režiser ne bo nikogar silil k vlogi, katerega ga ne veseli. Če je pa kdo katero prevzel, mora jo obdržati. Izgovor ne velja tu nobeden, razun če ga odsek po večini glasov odbori; vsekako se pa mora oglasiti zadržanost najmanj 24 ur pred napovedano vajo, da je mogoče obvestiti sodrujnice in o pravem času, da napovedane vaje ne bo, c) do določenege časa naučiti se svojo vlogo, d) izogniti se vsakemu prepuru ter vsako nasprotstvo v nazorih javiti režiserju; ako ta prepira ne more poravnati, skrbi za to odsek.

§ 12.

Prestopki proti tem štirim točkam § 11. se kaznujejo: a) kazen za prvih 10 minut zamude je 10 vinarjev, 20 vinarjev za vsakih naslednjih 5 minut; koliko časa je priti pred predstavo samo, določi režiser in tudi tu velja ista kazn. b) Ker nobena stvar ne izpodkopuje diletantskih družb bolj, kakor vračanje že sprejetih vlog, zato se postavi za vrnitev kake vloge kazn petih kron. c) Kdor se do določenege časa svoje vloge ne nauči, plača eno krono. O tem pa, ali se je kdo

naučil ali ne, odločuje režiser. d) Kazen za prestopke § 11. točka d) določa odsek. Te kazni veljajo tudi za vse poslovnike (inspicijenta, blagajnika, režiserja in suflerja), kolikor jih morejo dosežati v prvi vrsti glede na točnost prihajanja.

§ 13.

V ta namen ima vsak poslovnik in diletant vložiti v roke gledališkega blagajnika deset kron, blagajnik jih odda na ime vsakega sodelavca ter shrani knjižice v svoji blagajnici. Če se je komu vložina zaradi kazni zmanjšala, doplača prvega naslednjega meseca, za kolikor se je to zgodilo. — Ta vložina se plačuje mesečno po eno krono, in sicer se začne šele takrat, ko je kdo privratal kazni zapadel. Obresti iz vložine so seveda lastnina dotičnika, katere potegne, ko izstopi iz družbe gledaliških diletantov. Kazni pripadajo gledališkemu fondu.

§ 14.

Tem paragrafom se podvrže vsak za dobo enega društvenega leta.

§ 15.

Gledališki odsek polaga pred rednim obnim zborom konec leta čitalničnemu odboru letni račun. Izstop je dovoljen vsak čas. Če pa kdo izstopi med pripravljanim kake igre, v kateri ima posel ali vlogo, zapade vsa vložina v korist gledališkega fonda.

Ta poslovni red je zelo strog in v nediscipliniranosti diletantov je iskati vzroka, da je v zadnjih letih Vrhovec odklanjal in na razna prigovarjanja zopet prevzemal režiserstvo. Na podlagi gornjega poslovnika je bil tudi sestavljen gledališki odsek. Leta 1894 so diletanti igrali štiri igre, leta 1895 dve, leta 1896 tudi dve. V teh letih se je že opazala Vrhovčeva bolehnost.

Ivan Vrhovec pa ni sodeloval samo pri čitalnici, temveč tudi pri gimnazijskih proslavah in tudi obrtnikom ni odrekal pomoči. Gimnazijci so igrali leta 1894 igro »Čevljar baron«, leta 1895 »Longimanus, kralj duhov« in bajko v štirih senčnih podobah »Nenavaden strah«, katero so dijaki uprizorili 18. novembra 1896 v počastitev 150-letnice novomeške gimnazije.

Vrhovčovo delo je bilo v Novem mestu zelo plodovito in uspešno. Zgradil je oder, kakršnega takrat ni imela niti Ljubljana, in zrežiral je lepo število iger. Naj omenimo le tiste, katere je bilo mogoče ugotoviti iz raznih virov.

Leta 1887: Pol vina, pol vode, Kje je meja?, Berite Novice!, Blaznica v prvem nadstropju, Gluh mora biti, Štampihar mlajši, Pol vina, pol vode, Oče so rekli, da le, V Ljubljano jo dajmo, Kdor se poslednji smeje, Zupanova Micka, Brati ne zna, Francosko pruska vojska, Kje je meja?, Ženski jok, Sodnik in zločinec, Gospod Čapek, Dva zeta, Eno uro doktor.

Vrhovnik pa ima za leto 1887 v Vrhovčevi biografiji omenjenih pet iger, med njimi tudi Po pogrebu, Zapeljivec in To je moja maksima, ki niso v omenjenem pregledu.

Leta 1888: Požigalčeva hči, Pesek v oči, Krojač Fips, Mlinar in njegova hči. Stara mesto mlade, Pravda, Zapravljivec, Pasijon (trikrat).

Leta 1889: Čevljar baron, Izbiralka, Deborah, Pasijon.

Leta 1890: Deborah (ponovitev), Vdovec in vdova (vodil Fran Šešek).

Leta 1891: Gluh mora biti, Pasijon (trikrat), Na Osojah, Eno uro doktor, Krojač Fips. Vrhovnik ima označenih pet iger, med njimi še Šolski nadzornik in Zamujeni vlak.

Leta 1892: Ravni pot najboljši pot, Popolna žena, Ona me ljubi, Svetinova hči. Vrhovnik ima še Pravda (dvakrat).

Leta 1893: Vrhovnik ima omenjen Veliki dobitek.

Leta 1894: Marijana, Štampihar mlajši, Stara mesto mlade, Sam ne ve, kaj hoče, gimnazijci pa Čevljar baron.

Leta 1895: Težke ribe, Mlinar in njegova hči, gimnazijci pa Longimanus, kralj duhov.

Leta 1896: Berite Novice in gimnazijci Nenavaden strah.

Vrhovec pa je najbrž režiral tudi pri Društvu rokodelskih pomočnikov še naslednje igre, Rokodelska družba, Klepetec, Vsak po svoje, Konec dober, vse dobro, Čigava je žena, Skrivni zaklad, Smolo ima in še druge.

Dolenjske novice so igre zelo pohvalno ocenjevale in Novomeščani so bili z njimi zelo zadovoljni. Vrhovčovo požrtvovalno delo je v Novem mestu ustvarilo gledališko diletantsko družino in zaradi njegovega pionirskega dela ni Novo mesto nikdar ostalo brez gledališke družine in je imelo dva večja in dva manjša odra. Kadar so odnehali stari, je poprijela mladina in če ji je bil čitalniški oder zaprt, je prirejala igre v drugih prostorih. Tako je na Vrhovčevih temeljih, ki jih je globoko vsidral v novomeško gledališko življenje, rasla nova generacija, ki je imela svoj vzgled v Vrhovčevi klasični dobi novomeškega gledališča.

Komelj Bogo

Literatura: Zapiski Narodne čitalnice od 1886 do 1897, Letno poročilo Narodne čitalnice za leta 1886 do 1896, Dolenjske novice 1886 do 1897, Ivan Vrhovnik: Ivan Vrhovec, Doneski k njegovemu življenjskemu in bibliografskemu delu. V Ljubljani 1933, Wollman: Slovinske drama, str. 68.

Okrajna skupščina ljudske prosvete

Peta redna letna skupščina okrajnega odbora Ljudske prosvete je bila 28. marca letos.

Skupščini je prisostvoval sekretar OK ZK heroj Jože Borštnar, zastopnica Ljudske prosvete Slovenije Roza Mencin ter zastopniki množičnih organizacij.

Iz referatov in razpravljanja smo ugotovili, da je veselja in želje do aktivnosti pri nas mnogo. To so nam pokazali raznovrstni tečaji, sezonske igralske družinice, številno društev, številno predavanj itd.

V našem okraju je delovalo 30 tečajev z 960 tečajniki. V teh tečajih je bilo 66 mladincev in 894 mladink.

Mladinci niso bili preveč navdušeni za to vrsto izobraževanja, ker so bili tečaji za njih preveč teoretični. Mladinci si žele politehničnega znanja. V tem pogledu bi morala imeti odločilno vlogo Ljudska tehnika, ki pa svoji nalogi le ni bila kos. Tečaji so bili bolj pri srcu našim mladinkam, ker smo dekletom laže nudili izobrazbo glede ročnih del, krojenja in gospodinjskih praktičnih poslov.

V našem okraju deluje 58 igralskih družin, ki so naštudirale 60 različnih iger. Nastopov so imele 315 (od tega je bilo 54 gostovanj). Predstave teh igralskih družin je obiskalo 57.630 prebivalcev, kar da povprečno na eno naštudirano igro 96 obiskovalcev. Z ozirom na število prebivalcev je povprečno skoraj vsak dorasel državljani prisostvoval vsaj dvem predstavam.

Raznih proslav in nastopov je bilo preko 225. Vsebina proslav in akademij je postala bolj pestra in zanimiva, zato je tudi obisk teh proslav narasel skoraj povsod. Organizatorji proslav so se posluževali poleg vsebinsko dobrih govorov tudi pevskih zborov, folklore in kratkih prizorov. Doslej so proslavljali predvsem pionirji in mladinci, zadnje čase pa opazamo tudi aktivno sodelovanje starejših.

V okraju smo že dvakrat organizirali pevski tečaj za prosvetne delavce. Prav tako smo organizirali pevski zbor prosvetnih delavcev, ki ima redne mesečne vaje. Naša pesem je ponovno zaživela. K temu so pripomogli tudi izobraževalni tečaji, saj skoraj ni bilo zaključka, kjer ne bi nastopil vsaj mladinski zbor. Lepa pesem ima veliko vzgojno moč, zato bo treba, da naše podeželje dobi potrebne instrumente, na vsak način pa moramo povečati zborovski kader. Kljub težavam pa deluje v našem okraju 9 moških zborov, 8 ženskih zborov, 9 mešanih zborov, 15 mladinskih in 34 pionirskih zborov. V teh zborih so-

deluje 3027 pevcev. Ti zbori so imeli 281 nastopov. To je ogromen porast, saj lahko rečemo, da je skoraj za polovico več zborov, kakor jih je bilo lansko leto. Seveda delo še ni povsem kvalitetno, je pa le ogromen korak naprej. V glavnem so peli partizanske in narodne pesmi. Samostojne koncerte so imeli v Šentjerneju, Vavti vasi, Žužemberku in Birčni vasi.

V zimsko izobraževanje moramo upoštevati tudi ljudske univerze. Tu še nismo premagali vseh težav, glavna ovira je dovoz predavateljev na teren. Vsebina predavanj se je letos bolj približala potrebam naših ljudi. Prav zato je bil lep obisk. Organiziranih je bilo 149 različnih predavanj po različnih krajih. 46 političnih predavanj, 44 gospodarskih, 32 znanstveno-prosvetnih in 27 zdravstvenih predavanj je poslušalo 8228 prebivalcev. To da povprečno 56 obiskovalcev na eno predavanje. V tem številu niso vštet tečajniki iz raznih tečajev. Splošna ugotovitev je, da so oddaljeni, kmečki, hribovski predeli z zanimanjem in z veliko udeležbo sprejemali predavanja, medtem ko je bilo manj zanimanja v raznih večjih centrih, kakor na primer v Mirni, Šmarjeti, Škocjanu, Dolenjskih Toplicah itd.

V letošnji zimi smo prvokrat organizirali zimске gospodarske šole (Šentjernej, Otočec ob Krki, Mirna peč, Dolenjske Toplice in Trebnje). V teh šolah je bilo vpisanih 151 mladincev (63 moških in 88 žensk).

Ob zaključku so si mladinci ogledali razna gospodarstva v okraju in po Sloveniji. Ekскурzija je odlično izobrazbeno sredstvo, zato bo treba tej vrsti izobraževanja posvetiti več pažnje.

Važno izobraževalno vlogo imajo tudi ljudske knjižnice. V glavnem so se že povsod pionirske knjižnice priključile ljudskim knjižnicam. Strokovne knjižnice naj ostanejo na ustanovah in podjetjih, druge knjige pa bi morali sindikati odstopiti ljudskim knjižnicam. Zeleti je, da je na sedežu vsake šole ljudska knjižnica. Prosvetni delavec je dolžan, da postane dober knjižničar in da tudi skrbi za knjižničarski kader.

Na sektorjih Novo mesto, Bršljin, Šmarjeta, Škocjan, Šentjernej, Brusnice, Stopiče, Dolenjske Toplice, Straža-Vavta vas, Dvor, Žužemberk, Zagradec, Šentlovrenc, Prevole, Mirna peč, Trebnje, Šentrupert, Mokronog naj bi se ustanovile sektorske ljudske knjižnice. Te sektorske knjižnice bi morale imeti mentorsko vlogo za manjše knjižnice svojega sektorja.

Cene knjig ovirajo to najbolj uspešno izobraževanje. Naše knjižnice so prečitane. Knjižnicam morajo priti na pomoč oblastveni in gospodarski forumi. V našem okraju je 48 knjižnic z okrog 21.000 knjigami, povprečno na eno knjižnico odpade 420 knjig. V Ambrusu, Dol. Nemški vasi, Grčevju, Poljanah, Sela-Hinjah, Smihelu pri Žužemberku in Velikem Cirkniku nimajo ljudskih knjižnic. Večina teh krajev je odmaknjena od kulturnih središč. Naša nujna naloga je, da v teh krajih čimprej ustanovimo ljudske knjižnice.

Odkar je zaživele Šahovsko mladinsko društvo »Stojan Puc« in Šahovsko društvo Novo mesto, se je prenesla šahovska igra tudi na vas. Danes skoraj ni šole, kjer bi ne imeli šahovskih figur. Danes imamo že 36 šahovskih skupin in to največ pionirskih. Pri šahovski igri se igralec nauči misliti, presojati in sklepati. Ze v marsikaterem kraju šahovska igra ugodno vpliva v boju proti alkoholu. Tako na primer v Trebelnem igrajo mladinci šah, čeprav jim je bila doslej edina zabava po zidanicah. Prav lepe pogoje ima šah n. pr. v delavskih centrih Straža, Sentjernej in Bršljin. Tovrstno izobraževanje nekateri še podcenjujejo in to v glavnem tisti, ki vsebine igre ne poznajo.

Tudi lutkarstvo je v našem okraju zaživele. Pozdraviti moramo pobudo novomeškega učiteljskega, ki vzgaja svoje dijake v tem pogledu. Tovrstno kulturno dejstvovanje ima še posebne pogoje za kraje, kjer ni primernih domov. Nujno bo treba organizirati tečaj za lutkarstvo.

Tudi folklor ima možnosti dejstvovanja. V okraju imamo 13 folklornih skupin, ki goje umetne in narodne plese.

Instrumentalna glasba se je zelo poživila. Na novo se oživljajo godbe na pihala in tamburaški zbori. Prav v ta namen je bil nastavljen na Glasbeni šoli glasbeni učitelj, ki bo imel nalogo organizirati tovrstno glasbo na terenu.

Aktivizacijo Ljudske prosvete pa slabijo še nekateri organizacijski kakor tudi vsebinski problemi:

1. Razdelitev dela na člane odbora ni konkretno, temveč je v glavnem priložnostno, zato so taki odborniki tudi nedelavni. V razne društvene odbore naj se volijo delavci, kmetje, ne pa samo prosvetni delavci. Prosvetni delavci naj prevzemajo režiyo iger, naj vodijo pevske zборе, naj kvečjemu prevzemajo tajniške posle.

2. Društva ne vodijo potrebnih knjig. Tajnik društva bi moral voditi delovodnik, seznam aktivnih in podpornih članov, sejno knjigo in kroniko. Blagajnik mora voditi blagajniško knjigo, gospodar pa naj vodi dnevnik nabavk, knjigo potrošnega materiala in knjigo inventarja.

3. Društva imajo slabo evidenco nad aktivnimi in podpornimi člani. Več paznje moramo posvetiti pobiranju članarine, ker s tem tudi vršimo aktivizacijo članstva. V ta namen nam pomagajo tudi članske izkaznice.

4. V odborih naj bodo ljudje, ki so res aktivni in ki imajo veselje do ljudsko-prosvetnega dela, ker le tako bo življenje društev zaživele in ne bodo odbori samo na papirju.

5. Najti moramo različne prijeme in oblike dela, da bodo naša društva postala množična. V njih mora najti razvedrila in vzgoje najmlajši in najstarejši državljani. Pri tem delu morda premalo poudarjamo lepe domače navade in običaje, morda tudi premalo vplivamo na čustva. Ljudska prosveta, ki ne zagradi srca, nima moči pri prevzgoji.

6. O našem delu premalo pišemo. Javnost je premalo seznanjena o težavah in o drobnem delu, ki ga je polno in ki ga nihče ne vidi, ko se pripravlja kakšna igra ali proslava.

7. Naša društva premalo izkoriščajo izlete za vzgojo in razvedrilo. Naša domovina ima polno zgodovinskih, kulturnih, naravnih in umetnostnih spomenikov, ki naj si jih naš človek ogleda, ker le na ta način bo čustveno in razumsko spoznaval borbo delovnih ljudi za boljše življenje.

8. Da bo delo uspešno, je nujno, da pri delu pomaga ali vsaj vrši koordinacijo Socialistična zveza delovnih ljudi. Nujno je, da občinski odbori SZDL skupno z vsemi društvi in organizacijami napravijo plan dela, ki naj bi usmerjal dejavnost sektorja. Ne smemo se zadovoljiti s kampanjskim obravnavanjem kulturnega dela.

9. Nujno je, da nam pri delu pomagajo vsi gospodarski činitelji, da se kulturni skladi pri raznih podjetjih, zadrugah in ustanovah res uporabijo v kulturne namene. Vsi smo dolžni, da pomagamo ljudski prosveti.

10. Bolj razviti kraji so dolžni pomagati manj razvitim. Prav v tem pogledu pa še niso naši vodilni sektorji, ki so nekako moralno odgovorni za delo manjših društev, aktivni na svojem sektorju. Naši kraji, ki so odmaknjeni od prometa, ki nimajo dvoran ali drugih primernih prostorov, po navadi živatorijo, ker jim pač nihče ne pride na pomoč.

Z decentralizacijo smo sprostili iniciativnost in dosegli aktivizacijo terena. Več borbe bo treba še za idejno trdnost, več borbe za kvaliteto in več težnje za vzgojo novega kadra. Le tako močno zgrajena stavba kulturnega življenja bo imela moč ustvarjanja kulturnih vrednot za naše delovno ljudstvo.

Slavko Kastelic

KNJIŽNICE

novomeškega okraja

1. Kratek historiat

Prvi začetki knjižničarstva v Novem mestu segajo v dobo, ko si je tiskarstvo še utiralo pot in so tiskane knjige že nadomeščale rokopise — kodekse. Z ustanovitvijo frančiškanskega samostana v Novem mestu leta 1472 je nastala prva novomeška knjižnica, ker so frančiškani, ki so pribežali iz Bosne, prinesli s seboj tudi knjige. Ta knjižnica šteje danes 12.000 knjig in ima 22 inkunabul. Zaščitena je kot kulturni spomenik. Po številu knjig manjša in po vrednosti nepomembna je kapitelska knjižnica, katere začetki segajo verjetno v dobo ustanovitve kapitlja leta 1493. Ko so Francozi kapitelj razpustili, se je knjižnica verjetno razgubila, ker je sedanji knjižni fond v večini iz let po 1800. Sedaj šteje okrog 5000 zvezkov. Z ustanovitvijo novomeške gimnazije leta 1746 je mesto pridobilo še tretjo knjižnico, ki ima danes 3500 knjig. Leta 1855 je bila ustanovljena okrajna učiteljska knjižnica, ki je edina med novomeškimi knjižnicami izdala tiskan katalog v posebni knjigi. Končala je leta 1941 s 3000 knjigami kot žrtev bombardiranja. Leta 1886 je nastala na grmski kmetijski šoli strokovna knjižnica, ki je bila med minulo vojno precej poškodovana in nekaj let po osvoboditvi zanemarjena, dokler ni bila preurejena in katalogizirana. Sedaj šteje okrog 2000 knjig. Svojo knjižnico je imela tudi Bolnišnica usmiljenih bratov (1892), katere knjige je po osvoboditvi prevzela Študijska knjižnica v Novem mestu. Bogato juridično knjižnico si je osnovalo tudi novomeško Okrožno sodišče. Del te knjižnice je leta 1946 prevzela Študijska knjižnica. Sedaj šteje strokovna knjižnica na sodišču 1200 zvezkov.

Novo mesto kot politični, gospodarski in kulturni center Dolenjske je imelo mnogo ustanov in uradov, ki so imeli tudi svoje prirodne strokovne knjižnice (glavarstvo, državno pravdnitvo itd.), ki pa niso bile nikdar številne in tudi niso bile vodene kot knjižnice, temveč samo kot inventar. Tudi nekdanji novomeški kapucinski samostan je imel knjižnico, ki jo je ob ukinitvi samostana prevzel kapucinski samostan v Krškem.

Izven Novega mesta je bila pomembna knjižnica še v Pleteljih (1404), ki pa je ob ukinitvi samostana prenehala. Ko je bil leta 1899 samostan obnovljen, so leta 1901 prepeljali kartuzijani v Pletenje knjižnico

iz Nancyja. Med okupacijo je bilo nekaj knjig iz priročnih knjižnic po celicah uničenih. Sedaj šteje okrog 26.000 zvezkov in je zaščitena kot kulturni spomenik. Omeniti je treba še knjižnice po gradovih, zlasti na Starem gradu, Hmeljniku, Pogancih, Rakovniku, Bršljinu, Gracarjevem turnu, Vrhovem itd. Najbolj dragocena od teh je bila Breckerfeldova na Starem gradu. Pred vojno je bila prenešana v vilo Diano pri Šmarjeti, sedaj je baje na Korškem. Vsebovala je prve izdaje francoskih enciklopedistov. Za zgodovino leta 1848 je bila pomembna Langerjeva knjižnica na Pogancih, ker je vsebovala zlasti mnogo drobnega tiska za to obdobje. Ker je inž. Langer mnogo potoval po svetu, je knjižnico izpopolnjeval z najnovejšimi deli zapadnih narodov. Knjižnica na Gracarjevem turnu je bila izjema med grajskimi knjižnicami, ker je vsebovala mnogo slovenskih in ruskih knjig. Bogata je bila korespondenca med Dragotinom Rudežem in med vidnejšimi slovenskimi kulturniki preteklega stoletja (Bleiweis, Trdina itd.). Za zgodovino bivše Kranjske je bila zelo važna knjižnica na Vrhovem, ker je doktor A. Schoeppl sistematično zbiral vso literaturo o Kranjski. Svoje agente je imel pri znanih nemških in drugih antikvariatih. Izpopolnil je tudi Valvasorja z zgodovino novejših gradov. Po njegovi smrti so dediči prodali »carniolico« graškemu muzeju, ker med slovenskimi ustanovami ni bilo kupcev. V glavnem pa so bile grajske knjižnice podobne druga drugi: poleg lahke beletristike je bila najbolj zastopana agronomija. Večina grajskih knjižnic je bila med vojno uničena, n.p. Hmeljnik, Pogance, Gracarjev turn, Vrhovo, nekatere pa so lastniki pred izselitvijo prodali ali pa odpeljali s seboj.

Presegel bi meje okraja ter omenil še tri pomembne samostanske knjižnice: Stična, Kostanjevica in Krško. Prvi dve sta bili ob ukinitvi leta 1874 razdeljeni med sedanjo NUK v Ljubljani in dunajsko knjižnico. Knjižnica v Stični je bila leta 1898 obnovljena in šteje sedaj okrog 8000 knjig. Medtem pa je kapucinska knjižnica v Krškem naraščala, ker je prevzela knjižnice ukinjenih kapucinskih samostanov (Novo mesto, Ljubljana itd.), leta 1907 pa še knjižnico samostana Sv. Križ na Vipavskem. Med okupacijo so bili redovniki pregnani, knjižnico pa je dal domačin Aumann prenesti na podstrešje Valvasor-

jeve hiše v Krškem. Tako je iz knjižnice, ustanovljene leta 1644, ostalo danes le še 4200 zvezkov.

Nášete knjižnice so bile večinoma znanstvene in v zasebni posesti ter dostopne le članom ustanove ali pa ozkemu krogu čitateljev. Zaradi tega niso imele večjega pomena za splošno izobrazbo.

Ljudstvu pa je primanjkovalo javnih knjižnic. Tega se je dobro zavedal novomeški knjigarinar in tiskar Constantin Tandler ter začel izposojati okrog leta 1850 v svoji knjigarni knjige. To je bila prva javna »knjižnica« na Dolenjskem. Prave javne knjižnice pa so nastale mnogo kasneje. Osnovo za javne knjižnice so dala razna društva, ki so imela v svojem sklopu tudi knjižnice in večkrat samo zaradi tega, da so z njo privabljala nove člane. Posebno so bile delavne v tem knjižnice raznih verskih družb. Prvotno so bile knjige v takih knjižnicah dostopne samo članom društva ali družbe, dokler niso v mnogih primerih postale javne. V Novem mestu so poizkusili že leta 1848 ustanoviti bralno društvo, ki pa je kmalu zamrlo. Šele leta 1865 je bil ponovni poizkus uspešen. Ustanovljena je bila Narodna čitalnica s knjižnico, ki je bila sprva sicer zelo skromna. Leta 1907 se je razvila na pobudo prof. Josipa Germa v javno knjižnico in leta 1925 je postala last Sokola. V razdobju 1934 do 1941 je dosegla tak višek, kot še nobena ljudska knjižnica na Dolenjskem. Oktobra 1943 je bila uničena skoraj popolnoma, od 12.000 knjig jih ni ostalo niti 500. Omembe vredna je še Javna jubilejna železničarska knjižnica, ustanovljena leta 1928 in med okupacijo raznešena. Leta 1936 je bilo v Novem mestu 28 različnih knjižnic.

Zgledu mesta je sledila dežela, kjer so začela nastajati tudi razna društva in z njimi knjižnice. Šmihel pa je imel svojo javno knjižnico že 7 let pred Novim mestom (1900). Redki so bili kraji, kjer ne bi bila vezana knjižnica na kako društvo. Vsaka šola je imela svojo strokovno knjižnico, vzporedno tudi šolarsko, ki je bila dostopna le učencem tiste šole. Ob politični diferenciaciji Slovencev so se začele knjižnice deliti še po politični pripadnosti. V večjih krajih sta bili navadno po dve knjižnici, prosvetna in sokolska, v večjih industrijskih centrih pa se jima je pridružila še tretja, vezana na marksistični svetovni nazor. Večinoma so bile te tretje knjižnice še najbolj kvalitetne. Primeri takih knjižnic so bili bolj pogosti v drugih okrajih, kot v novomeškem, ker je bil ta okraj pretežno poljedelski in zaostal.

Za primerjavo si oglejmo statistiko ljudskih knjižnic novomeškega okraja za leto 1934.

Knjižnice so bile v naslednjih krajih: Brusnice, Črmošnjice, Dvor, St. Lovrenc, Novo mesto (3), St. Peter, Otočec, Prečna (2), Stopiče, Šmihel, Toplice, Trebnje, Vavta vas, Zagradec in Žužemberk. V statistiki je izpadel Sentjernej, ki je imel dve knjižnici. Te knjižnice so štele skupno 10.188 knjig, 1205 izposojevalcev in 9323 izposojenih knjig. Tri novomeške knjižnice so imele več kot 5000 knjig, torej je ves ostali okraj imel okrog 5000 knjig. Isto leto je bilo v okraju še 42 šolarskih knjižnic: Ajdovec, Ambrus, Bela cerkev, Brusnice, Čatež, Črmošnjice, Dobrnič, Dolž, Gaberje, Globodol, Hinje, Dolnje Karteljevo, Korinj, Laze, Šentlovcenc, Mirna, Mirna peč, Dolenja Nemška vas, Novo mesto — deška in dekliška šola, Orehovica, Otočec, Podgrad, Poljane, Prečna, Sela-Hinje, Sela-Šumberk, Soteska, Stopiče, Gornje Sušice, Šmihel — deška in dekliška šola, Šmihel pri Žužemberku, Šmarjeta, Stale, Toplice, Trebnje, Vavta vas, Zagradec, Žužemberk, Zvirče. Te knjižnice so imele 10.648 knjig, 1510 izposojevalcev, ki so si 5141-krat izposodili 22.150 knjig. Tudi ta statistika ni popolna, ker zajema samo dijaške knjižnice osnovnih šol, manjkajo pa dijaške knjižnice gimnazije in meščanskih šol. Na podlagi obeh statistik bi bilo v novomeškem okraju najmanj 17 ljudskih knjižnic v 14 krajih in najmanj 42 šolarskih knjižnic v 40 krajih s skupnim številom 20.836 knjig, 2715 izposojevalci in 31.473 izposojenimi knjigami. Knjižnice so se lepo razvijale in izpopolnjevale, toda druga svetovna vojna z okupacijo je pretrgala mrežo ljudskih knjižnic in skoraj vse knjige uničila. Redka je bila knjižnica, ki ne bi bila prizadeta. Poleg knjig je bila uničena tudi oprema, saj so imele vse knjižnice svojo lastno opremo in v mnogih krajih tudi lastne prostore.

2. Stanje in razvoj knjižnic po osvoboditvi

Po vojni je bilo treba pri knjižnicah začeti popolnoma znova. Ni bilo ne knjig ne opreme in ne prostorov. Tudi knjižničarskega kadra ni bilo na razpolago. Ljudska oblast je pokazala kljub težkim pogojem zelo veliko razumevanje za knjižnice. V vseh večjih kulturnih centrih je ustanovila mrežo študijskih knjižnic, kar pomeni veliko pridobitev. Tako je tudi Novo mesto pridobilo svojo študijsko knjižnico s pravico do dolžnostnih izvodov, ki se sedaj imenuje Študijska knjižnica Mirana Jarca. Razna podjetja in ustanove so si začele nabavljati strokovno literaturo ter s tem postavile temelj svojim strokovnim knjižnicam.

Tudi z obnovo ljudskih knjižnic smo po-
hitali. Že v Prešernovem tednu 1946 je
bilo na teritoriju novomeškega okrožja
ustanovljenih 90 knjižnic. Dvodnevni
knjižničarski tečaj je seznanil bodoče
knjižničarje z osnovnim delom v knjiž-
nici.

V novomeškem okraju so bile leta 1951
knjižnice v naslednjih krajih: Ajdovec,
Bela cerkev, Bistrica, Brod, Bršlin, Brus-
nice, Čatež, Dobrnič, Dolenjske Toplice,
Dolnje Karteljevo, Dolž, Dvor, Globodol,
Gornje Sušice, Grčevje, Grm, Jurka vas,
Knežja vas, Laze, Mali Slatnik, Mirna,
Mirna peč, Mokronog, Novo mesto, Pod-
grad, Prečna, Primskovo, Sela-Šumberk,
Soteska, Stopiče, Straža, Sentlovenec,
Sentrupert, Skocjan, Šmarješke Toplice,
Šmarjeta, Šmihel, Sentjernej, Trška gora,
Trebelno, Trebnje, Vavta vas, Velika Loka,
Veliki Gaber, Zameško, Žužemberk. Skup-
no je bilo torej 43 knjižnic z 11.900 knji-
gami. Ker pa je imelo vsako podjetje in
skoraj vsaka ustanova lastno sindikalno
knjižnico, bi naraslo število knjig na 15
tisoč. Če pa upoštevamo, da so obstajale
še šolarske knjižnice na vsaki šoli, bi bilo
skupno število vseh knjig, ki so imele
funkcijo izobraževanja in zabave, 20.000.
Sedaj pa si oglejmo še statistiko za leto
1952. Preden pa si jo bomo ogledali, mora-
mo povedati, da so se združile ljudske
knjižnice s šolarskimi in da so sedaj sko-
raj vse ljudske knjižnice nameščene v šoli.
To je bilo storjeno zaradi tega, ker niso
imele knjižnice primernih prostorov in ker
so postali knjižničarji v večini primerov
prosvetni delavci. Te knjižnice so v na-
slednjih krajih: Ajdovec, Ambrus, Bela
cerkev, Birčna vas, Brusnice, Čadreže,
Čatež, Dobrnič, Dobrava, Dolenje Karte-
ljevo, Dolenja Nemška vas, Dolenjske To-
plice, Dolž, Drča, Dvor, Gaberje, Globodol,
Gorenje Sušice, Grčevje, Ješevec, Kleno-
vik, Knežja vas, Korinj, Laze, Mali Slat-
nik, Malo Lipje, Mirna, Mirna peč, Mokro-
nog, Novo mesto, Orehovica, Otočec, Pod-
grad, Poljane, Prečna, Prevole, Primskovo,
Sela, Sela-Šumberk, Soteska, Stopiče,
Sentjernej, Sentlovenec, Sentrupert, Sko-
cijan, Šmarjeta, Šmarješke Toplice, Šmihel
pri Novem mestu, Šmihel pri Žužemberku,
Trebelno, Trebnje, Trška gora, Vavta vas,
Veliki Cirknik, Veliki Gaber, Vrhe, Za-
gradec, Zameško, Žužemberk. Skupno šte-
vilo knjižnic je torej 70 v 59 krajih. Šte-

vilo knjig za 13 knjižnic manjka. Brez teh
znaša skupno število knjig 13.949. Semkaj
moramo prišteti še 7000 večinoma knjig
sindikalnih knjižnic pri raznih podjetjih,
ki imajo pretežno beletristični značaj. Če
to prištejemo, dobimo okrog 21.000 knjig.
Prirastek od leta 1950 bi bilo torej le šte-
vilo knjig 13 knjižnic, za katere nimamo
podatkov. Toda to so majhne knjižnice
(Ambrus, Dolenja Nemška vas, Grčevje,
Ješevec, Klenovik, Knežja vas, Laze, Mo-
kronog, Poljane, Sela-Šumberk, Šmarješke
Toplice, Vrhe) in zato lahko vidimo, da
knjižnice v teh dveh letih niso napredo-
vale, zlasti ne, ker je OO LP daroval tem
knjižnicam 490 knjig. Torej so bile zelo
redke knjižnice, ki so dokupile kako knji-
go, kajti eventualni ostali prirastek mora-
mo šteti med prirastek novomeške ljud-
ske knjižnice. Če pa še pomislimo, da
okraj nima knjigoveznice in da knjižnice
zato sploh ne dajejo knjig v vezavo, lahko
ugotovimo le nazadovanje.

Toda vsem tem nedostatkom, kot so po-
manjkanje knjig, opreme in slabo stanje
knjig, se da odpomoči, samo sredstev je
treba. Zaradi tega bo nujno treba pomoči
ljudskim knjižnicam in uspehi se bodo
kmalu pokazali povsod. Načitan delavec,
kmet ali zadružnik bo znal mnogo bolj
ceniti napore oblasti za zgraditev gospo-
darstva in tudi marsikatera odredba mu
bo bolj razumljiva. In če bo čital knjige,
bo začel vedno raje posegati tudi po čas-
nikih.

Iz poročila ljudskih knjižničarjev je raz-
vidno, da primanjkujejo knjižnicam pred-
vsem dela slovenskih klasikov v poljud-
nih izdajah, povesti in pravljice ter sploh
mladinsko čtivo, predvsem slikanice za
najmlajše. Založbe bodo morale pač
ustreči tem željam, za nakup mladinskih
knjig pa so knjižnicam verjetno primanj-
kovala sredstva, ker Mladinska knjiga kar
v zadovoljivi meri zalaga knjižni trg.

Perspektive za razvoj ljudskega knjiž-
ničarstva v novomeškem okraju so ugod-
ne, ker ljudje radi berejo, saj so bile vse
knjige že po večkrat prebrane. Knjižnicam
primanjkuje le stalnega prirastka knjig.
Okrajni odbor ljudske prosvete je s po-
močjo okrajnega ljudskega odbora za po-
dvig ljudskega knjižničarstva že mnogo
storil, toda pred njim stoje še vedno nove
pereče naloge.

Komelj Bogo.

Glasbeno življenje

V OKRAJU NOVO MESTO

Kakor na drugih kulturno-prosvetnih poljih (literaturi, slikarstvu) se ponša Novo mesto lahko tudi na glasbenem polju s svojim deležem, ki ga je doprineslo Novo mesto slovenski glasbeni kulturi.

V Novem mestu so se rodili ali pa v njem pretežno delovali in ustvarjali svoja priznana dela glasbeniki, ki se častno omenjajo v slovenski glasbeni zgodovini, nekateri pa še danes uspešno delujejo na slovenskem glasbenem polju.

V Novem mestu — Kandiji (v hiši fotografa Dolenca) se je rodil in pozneje tudi kot glasbenik deloval celih 16 let pater Hugolin Sattner, ki je bil eden najpomembnejših in najplodovitejših slovenskih skladateljev. Rodil se je leta 1851 in je prišel po dovršenih bogoslovnih študijah v Gorici in Ljubljani leta 1874 nazaj v Novo mesto kot učitelj glasbe na gimnaziji, na kateri so takrat poučevali frančiškani. Na tem mestu je ostal do leta 1890, ko je odšel v Ljubljano, kjer je umrl leta 1934. Na novomeški gimnaziji je učil petje in kot novost je vpeljal oziroma ustanovil na gimnaziji mešani zbor. Dečki iz nižjih razredov so peli sopran in alt, a iz višjih razredov tenor in bas. Ta novost, da je bil mešani zbor sestavljen iz samih moških pevcev, je vzbudila v Novem mestu veliko pozornost. Hugolin Sattner, ki je bil tudi sam dober organist, je s tem svojim mešanim zborom prirejal redno koncerte, pri katerih je nastopal tudi od njega ustanovljeni dijaški orkester.

Ne spada v okvir tega članka govoriti o nešteti Sattnerjevih skladbah in o njegovem zares velikem pomenu za njegovo skladateljsko delo v slovenski glasbeni literaturi, vendar pa je na mestu, da omenimo tukaj nastanek tiste čudovito lepe in lahko rečemo po milini in nežnosti še nedosežene pesmice »Pogled v nedolžno oko«.

Po ustnem izročilu, ki se je ohranilo pri njegovih sobratih frančiškanih, se je sprehajal Hugolin Sattner nekega dne po frančiškanskem vrtu ob Krki. Ustavil se je pri bistrem studenčku, ki izvira na vrtu iz neke skale. Opazoval je kako se zrcalita v čisti studenčnici sonce in modro nebo. Na um mu je prišel Gregorčičev verz »v njem seva celo ti nebo in meni v njem leskeče...« iz pisma »Pogled v nedolžno oko«. Dobil je trenutno inspiracijo, pohitel v svojo celico in uglasbil navedeno pesem. Še z mokrimi notami je odšel k pevski vaji, ki je bila prav istega dne in za-

čel vežbati s svojim zborom ravnokar napisano pesem, s katero je pridobila slovenska vokalna glasba pravi biser svoje vrste. Zelo točno je nekdo napisal o tej pesmi, da se p. H. Sattner niti ne zaveda kaj je napisal.

Omenimo še, da so bili na novomeški gimnaziji med drugimi Sattnerjevimi učenci tudi trije, ki so postali pozneje znani slovenski glasbeniki, kakor: Ludvik Hudovernik, regens chori v Mariboru ter skladatelj Oskar Deu in Emil Hochreiter.

Leta 1848. je bilo v Novem mestu ustanovljeno »Dolenjsko pevsko društvo«. Tako je imelo Novo mesto dva mešana zbora. Gimnazijski pevski zbor je vodil kakor že omenjeno p. Hugolin Sattner, a zbor »Dolenjskega pevskega društva« pa V. Tuček in V. Vlassek. Ker se je veliko udeleževal tudi Hugolinov dijaški orkester, lahko rečemo, da je bilo glasbeno življenje v Novem mestu za tiste čase že precej razgibano.

Leta 1889. pa je prišel v Novo mesto kot organist Ignacij Hladnik (1865—1932), ki je ostal in deloval v Novem mestu kot organist, pevovodja in učitelj glasbe, zlasti pa kot skladatelj do svoje smrti. Z njegovim prihodom je zavzelo glasbeno življenje v dolenjski metropoli tolikšen razmah, da lahko imenujemo čas od 1889 do 1932, v kolikor seveda govorimo o glasbenem življenju v Novem mestu, Hladnikovo dobo. Čeravno je Hladnik nehal aktivno delovati že nekaj let pred svojo smrtjo — vendar ne moremo preko dejstva, da so bili skoraj vsi, ki so za njim delovali na glasbenem polju, njegovi učenci in da se je glasbeno življenje gibalo na osnovah in v smereh, ki jih je začrtal in nakazal Hladnik s svojim delom. Hladnik je bil virtuoz na orgljah in je bil proglašen in priznan za najboljšega organista bivše Jugoslavije. Poklicni organisti so o njem izjavljali, da zna on več na orgljah z nogami kot drugi z rokami. Ko je pokojni Matej Hubad slišal nekoč Hladnika orgljati je dejal: »Nace, Ti imaš v nogah celega hudiča!« Bil je zares užitek poslušati Hladnika orgljati in vsi, zlasti mi, njegovi učenci smo uživali, kadar je na orgljah preludiral in improviziral.

Po odhodu p. Hugolina Sattnerja iz Novega mesta je prevzel Hladnik kot pevovodja tudi Dolenjsko pevsko društvo in gimnazijski pevski zbor. Razen tega je bil še pevovodja zbora Društva rokodelskih pomočnikov in na Kmetijski šoli na Grmu.

Leta 1898 se je ustanovila v Novem mestu Glasbena matica, ki je bila podružnica Matice ljubljanske. V Novem mestu je bila s tem ustanovljena prva glasbena šola, katere ustanovitelj je bil sodni svetnik dr. E. Volčič, ki je bil istočasno tudi predsednik novomeške glasbene matice. Kot šolski in tehnični vodja te šole pa je bil takoj v začetku nastavljen Ignac Hladnik, ki je poučeval na šoli klavir, violino, teorijo, harmonijo, zborovsko in solo petje. V vseh panogah svojega udejstvovanja kot organist, pevovodja, skladatelj in glasbeni učitelj pa je imel Hladnik zelo lepe uspehe, ki imajo po svojem učinku trajno vrednost.

Kot skladatelj je bil Hladnik izredno marljiv in plodovit. Skoraj vse svoje skladbe, katerih je v rokopisih še nad 80 (izdal jih je približno 70), je ustvaril v Novem mestu. Poleg cerkvenih je zložil tudi precej posvetnih skladb kakor: Venček narodnih pesmi za moški zbor, Dvospevi (3 dela), Blejskemu jezeru, Triglav in 10 moških zborov. Kot pevovodja je dvignil zlasti Dolenjsko pevsko društvo in gimnazijski zbor na zavidljivo višino. Na gimnaziji smo imeli takrat moški in mešani zbor. Oba zbora je tako izvežbal, da je z njima naštediral tudi precej težkih in kompliciranih skladb.

Koncerti Dolenjskega pevskega društva so bili pod Hladnikovim vodstvom vedno glasbeni užitek, ki so bili tudi vedno prav dobro obiskani. Nemenljivih zaslug si je pa pridobil Hladnik kot glasbeni učitelj. Vzgojil je cele kadre zelo dobrih pevki in pevcev kakor tudi instrumentalistov. Nešteto je njegovih učencev iz glasbene teorije, klavirja in violine. Nadarjene učence za klavir je učil tudi orgljati. Da omenimo vsaj nekaj njegovih učencev, navajamo obe profesorici glasbe Ervino in Zoro Ropas, brata Julija in Danila Bučar (skladatelj), violinista Šproca, Slavka Strajnarja, ki se je in se še udeležuje v Novem mestu kot dirigent, skladatelj, pevec in igralec na mnogih instrumentih. Omeniti moramo med Hladnikovimi učenci tudi že pokojnega skladatelja Zorka Prelovca, ki se je oddolžil svojemu bivšemu učitelju na dostojen način s tem, da je priredil v Ljubljani s svojim pevskim zborom koncert Hladnikovih skladb.

Delo Ignaca Hladnika na glasbenem polju v Novem mestu je tako ogromno in bilo tako plodno, da je popolnoma razumljivo, če se novomeška glasbena šola imenuje po njem.

V Novem mestu je bila do izbruha prve svetovne vojne tudi zelo dobra godba na pihala, ki je prirejala ob lepih in toplih večerih vsako soboto na Glavnem trgu promenadne koncerte. Imeli smo tudi zelo

dober, pod nekaterimi kapelniki naravnost kvaliteten salonski orkester. Ustanovitelj, duša in mecen tega orkestra je bil takratni trgovec Edmund Kastelic, ki je sam sodeloval v orkestru kot prvovrsten prvi violonist.

Glasbeno življenje v Novem mestu je bilo do izbruha prve svetovne vojne in še tudi potem v bivši Jugoslaviji zelo razgibano in kar moremo posebno poudariti, od strani občinstva spremljano vedno z velikim zanimanjem. Vse glasbene prireditve so bile vedno dobro obiskane in dvorana vedno razprodana. Zlasti koncerti Dolenjskega pevskega društva in nastopi odličnega salonskega orkestra so bili sprejeti vedno oduševljeno in z velikim zanimanjem.

Ker smo prikazali v glavnih obrisih glasbeno življenje približno do izbruha druge svetovne vojne v samem Novem mestu — pa poglemo malo kako je bilo v tem pogledu na podeželju našega okraja.

Pevske zборе so imeli: St. Jernej (moški in mešani zbor), Bela cerkev (mešani zbor), Škocjan (mešani zbor), Stopiče (mešani zbor), a isto tako Brusnice in St. Peter, sedaj Otočec. Godbe na pihala so obstojale poleg Novega mesta v Beli cerkvi, St. Jerneju, Trebnju in Žužemberku. St. Jernej je imel poleg godbe na pihala še tamburaški zbor.

V Vel. Brusnicah se je rodil Martin Železnik, ki se je začel učiti glasbe kot samouk. Dovršil je s privatnim študijem meščansko šolo in učiteljske ter postal kasneje Hladnikov učenec. Sklada cerkvene in posvetne pesmi in je sedaj profesor glasbe na gimnaziji v Kranju.

Iz navedenega vidimo, da je bilo tudi na podeželju našega okraja precejšnje glasbeno udejstvovanje.

Po osvoboditvi je zopet zaživel v Novem mestu glasbeno življenje, ki je ostalo v času okupacije na mrtvi točki. Že kot Hladnikov učenec omenjeni Slavko Strajnar je začel kot dirigent z delom pri našem salonskem orkestru, ki je pod njegovim vodstvom dosegel na tekmovanju za prvenstvo Slovenije leta 1949 v Mariboru I. mesto. V sklopu SKUD »Dušan Jereb« je priredil orkester mnogo lepih in uspešnih koncertov in deluje še sedaj pod vodstvom dirigenta Mitaga. Moški zbor nastopa pod vodstvom tov. Marklja, nekaj časa pa je deloval tudi mešani zbor pod vodstvom tov. Kasesnika. Tov. Markelj ima na učiteljski prav dober ženski pevski zbor in je do danes z njim že neštotokrat nastopil in pokazal zavidljivo višino. Tudi na gimnaziji imajo pionirski pevski zbor, ki ga vodi tov. Kastelčeva.

Važen glasbeno-kulturni faktor v Novem mestu pa je Glasbena šola Ignaca

Hladnika, na kateri delujejo prav dobre učne moči, med drugimi tudi učitelj klavirja tov. Fink Stane, ki sodeluje pri orkestru in vseh koncertih kot klavirski spremljevalec, v čemer je pravi mojster. Na šoli deluje tudi tov. prof. Kalan Marjanca, ki je priznana koncertna pevka in sodeluje pri raznih koncertih in drugih nastopih.

Tudi godba na pihala, ki je ob začetku osvobodilne vojne prenehala in se je razšla, se nam zopet obeta. Dirigent Mitag poučuje naraščaj in upamo, da bo s to godbo kmalu nastopil.

Tudi na podeželju je glasbeno življenje znova zaživelo. V Šentjerneju imamo moški in pionirski zbor, v Orehovici ženski in mladinski zbor, v Žužemberku mešani zbor za odrasle in pionirski zbor gimnazije. Ravno tako ima pevski zbor Trebnje, a Mirna peč pionirski zbor. Poudariti moramo, da so na podeželju za dvig glasbene kulture najzaslužnejši naši prosvetni delavci — učitelji in učiteljice, ki se udeležujejo kakor na drugih tako tudi na glasbenem polju zelo marljivo in požrtvovalno. Omeniti moramo tudi pevski zbor v Birčni vasi, ki pridno prireja koncerte tudi v drugih krajih, ter pevski zbor v Mokronogu.

V Št. Jerneju se obnavlja tudi godba na pihala, medtem po v Trebnjem že deluje.

Delo naših prosvetnih delavcev na polju glasbe je razvidno najbolj iz dejstva, da imamo sedaj na podeželju 26 pionirskih, 11 mladinskih pevskih zborov, a Mokronog ima pa zelo dober orkester, ki ga vodi zdravnik dr. Feñ Rajko.

Novo mesto in njegov okraj se z ozirom na vse navedeno lahko ponašata z velikim udejstvovanjem na polju glasbene kulture. Priznati pa moramo, da umetniška raven posameznih glasbenih institucij še ni na višini kakršno so imele vse glasbene ustanove v Novem mestu v času Hladnikove dobe. Prepričani pa smo, da bo ob vestnem delovanju vseh v poštevh prihajajočih faktorjev ta raven kmalu dosežena. Zelo pa se opaža praznina v glasbenem življenju, ker Novo mesto trenutno na žalost ne razpolaga s kvalitetnim mešanim zborom. Ker pa je ustanovljen okrajni pevski zbor prosvetnih delavcev, ki ga vodi prof. Ropas Ervina, se nadejamo, da bo ta vrzel kmalu izginila in da bomo dobili mešani zbor, s katerim se bosta Novo mesto in njegov okraj lahko ponašala.

Na koncu ugotavljamo tudi, da je že splošno priznani skladatelj, muzikus in akademik Kozina Marjan Novomeščan. Ta plodoviti operni in simfonični skladatelj spada med tiste rojake, na katere bo Novo mesto vedno in upravičeno ponosno.

Jakob Mikolič

Predstave na prostem

Dvorane so postale prevroče, da bi v njih še kaj delali, gledalci in poslušalci se mučijo v velikanski vročini in tako predstave ne vlečejo več. Lepi dnevi vlečejo človeka ven, da se sprostí vsakdanjega dela. Največkrat se taki izleti končujejo s prekomernim pitjem in raznimi še hujšimi izgredi. To zadnje velja še prav posebno za nas Dolenjce, ki vse preveč častimo to »božjo kapljico«. Kako bi temu odpomogli in kljub temu izrabili lepe dneve, izlete v naravo in dali delovnemu človeku prijetno in pametno zabavo, smo se večkrat pogovarjali. Namenili smo se, da začnemo z dramskimi predstavami na prostem.

Ljudsko-prosvetni društvi »Dušan Jerreb« iz Novega mesta in Prečne sta pričeli s takimi predstavami in lahko bi rekli, tudi uspeli. Prečna je naštudirala »Divjega lovca« in ga igrala dvakrat v gozdu pri Prečni, Novo mesto pa je naštudiralo Kreftove »Celjske grofe« in jih igralo v Straži, Toplicah, Mokronogu, pri Gracarjevem

turnu pod Gorjanci, v Brežicah, Žužemberku in na Grmu v Novem mestu.

Kaj so pravzaprav dosegli s temi predstavami na prostem, oziroma kaj so hoteli doseči z njimi, pa je preprečilo nestalno vreme? Prvo, kar je pravzaprav najvažnejše je to, da so prišli na predstavo ljudje, ki jim je redko dana prilika, da si ogledajo predstavo in to kvalitetno predstavo ali pa, ki še nikoli niso videli dramske predstave in slišali lepega in čistega jezika. Prav gotovo so bile te predstave velikansko doživetje, ki bo ostalo v njih še dolga leta. Drugo: ljudsko-prosvetna društva iz daljne in bližnje okolice so z izleti zopet strnila okrog sebe prosvetne delavce in se na predstavi, posebno pa še po predstavi poznali med seboj, si izmenjali misli in se pogovorili o bodočem delu. In tretje: preko 700 ljudi si je ogledalo lepo, romantično ljudsko igro, ki skoraj spada že v folklor »Divji lovec« in preko 3500 ljudi si je ogledalo eno izmed najboljših Kreftovih dram iz naše zgodovine in spo-

znalo izkoriščevalsko življenje v srednjem veku.

In prav zato, ker so predstave na prostem pokazale, da imajo naši podeželski ljudje lakoto po dobrih kulturnih prireditvah, je potrebno, da spregovorim nekaj misli o takih kulturnih prireditvah.

Prvo: Izbira igre mora biti dobro premišljena in moramo v igri najti smisel, ki bo gledalce vodil v našo preteklost, kazal borbe naših delovnih ljudi za dosego človečanskih pravic ali na splošno širil razgledanost in jim tako kazal pot do lepše in boljše bodočnosti.

Drugo: Izbira prostora. Prostor, na katerem se bo odvijala igra, naj bo igri primeren. Že v sami naravi mora biti vsa scena, tako da ne bi bilo potrebne nobene kulisarije ali pa kvečjemu samo nekaj bistvenih popravkov oziroma dopolnitev. Prav zato pa ne smemo uporabljati zastorov niti zaves, ker to le kvari celoten arhitektonski oziroma estetski vtis.

Tretje: Ker ne bomo potrebovali zastora, mora biti igra tudi tako zrežirana, da se dejanje odvija brez presledkov in odmorov od začetka do konca. Če so potrebni odmori, potem te nadomestimo s slušnimi vložki ali s scensko glasbo ali pa celo napovedovalcem. Na ta način bo igra dosegla lep uspeh in gledalci ne bodo utrujeni na slabih sedežih, ki so navadno kar na hitro roko prirejeni.

Četrto: Prav bi bilo, da posebno pri zgodovinskih predstavah pove napovedovalec ob začetku predstave splošen pregled tedanjega časa in prilike, v katerih se de-

janje dogaja. S tem bodo ljudje lažje sledili dogajanjem na odru in lažje razumeli smisel igre.

Peto: Pri vseh teh predstavah sem opazil, da je maskiranje velikanska težava in problem. Sonce povsem drugače vpliva na barve kot pa električna razsvetljava. Mnenja sem, da je treba pri tem posebno paziti. Maske morajo biti naravne, to se pravi, da ne smejo vplivati na gledalca, kakor da bi gledal pred seboj lepo pobarvane lutke in pupe, temveč resnične ljudi, ki žive na odru. Posebno nenaravno delujejo lasulje, posebno one z visokimi čeli. Če se le da, naj lasulje odpadejo, če pa ne morejo, potem pa se morajo tesno prilagati glavi, da ne delajo vtisa kosmatih kap ali čepic. Tudi govor je posebno vprašanje. Nikakor ne sme igravec delati vtisa, da hoče na vsak način prepiti, oprostite besedi pretuliti, vsak šum in s tem prisiliti obiskovalca takih predstav na svoj govor. Tudi govor mora biti naraven, mora imeti zahtevano dinamiko. Prav zato je treba paziti pri izbiri prostora, da je isti akustičen.

Na koncu bi rad dal še en predlog. Vsa večja društva, kot n. pr. Novo mesto, Trebnje, Sentjerne, Mokronog in druga, naj v vsaki sezoni naštudirajo vsaj eno tako delo, da ga bodo v poletnih mesecih lahko igrali na prostem. Ta predlog dajem zato, ker sem sedaj opazil, da ljudje silno radi obiskujejo take predstave in da so ostali na svojih mestih kljub dežju in drugim neprijetnostim.

Jože Zamljen

LUTKOVNI ODER

NA UČITELJIŠČU V NOvem MESTU

Mladinski aktiv na učiteljišču je na pobudo prof. Modica ustanovil lutkovni krožek za ročne lutke. V šolskem letu 1951/52 so namreč dijaki pod vodstvom prof. Modica izdelovali pri ročnem delu glave za ročne lutke, proti koncu leta so celo priredili par predstav. V šolskem letu 1952/53 se je pričelo z načrtnim delom.

Tako rekoč iz nič je zrasel skromen oder — igralna polica, preko nje zavesa, za katero so se skrili igralci, zadaj zopet zavesa. Vse to je stalo na hodniku med vrati, ki delijo hodnik v dva dela. Kadar ni bilo predstave, so oder podrli. V začetku ta oder še ni imel zastora. Prve predstave so bile prisrčno sprejete od mladih gledalcev. Novembra je bila prva predstava, Horakova igrlica »Strah ima velike oči«.

Za drugo igro, »Rdeča kapica« od S. Jelčeve, je oder že razpolagal z dvema za-

storoma, ki sta bila napravljena iz starih zaves. Prvi, pred polico, se je odpiral narazen, drugi, za polico, pa poševno navzgor in je obenem služil kot stranska kulisa.

S to igrico je lutkovni oder sodeloval pri prireditvah ob novoletni jelki, ki jih je organiziralo Društvo prijateljev mladine v Novem mestu.

Z zimo se je pred krožkom pojavil nov problem. »Dvorana« je postala premrzla. Treba je bilo misliti na oder, ki bi ga bilo mogoče postaviti kamor koli. Tu smo našli na popolno razumevanje tovarišice Muserjeve, ravnateljice učiteljišča, na pomoč pa je priskočilo tudi Društvo prijateljev mladine, ki je darovalo potrebni les in platno. Mestno mizarstvo je oder izdelalo. Da se razstaviti in zložiti. S tem je bila dana prva podlaga za razširitev dela lutkovnemu odru. Žal oder še ni popolnoma

opremljen. Manjka mu razsvetljava, oziroma je le zasilna.

Prva predstava na novem odru je bila 16. marca 1953. Prisostvovali so ji med drugimi tudi zastopniki mesta in okraja. Z njo so se začele redne predstave. Vsako drugo nedeljo sta bili po dve. Na novem odru so bile vse predstave opremljene tudi s kulisami.

Proti koncu šolskega leta smo priredili prvo gostovanje. Oder je gostoval v Stopičah z igro »Čarobni klobuk«. Tamkajšnji otroci so prvič gledali lutke. Ob gostovanjih naletimo zopet na velik problem — vprašanje prevoza. Tokrat so uredili prevoz tako, da je oče nekega učenca dal na razpolago konja in voz za prevoz odra in igralcev, drugi pa jih je odpeljal nazaj. Za Stopiče je to vprašanje rešeno. Tja bomo še lahko in radi šli. Dobro bi bilo, da sku-

šajo tudi druge šole to vprašanje tako rešiti. Krožek namreč ne razpolaga z denarnimi sredstvi, da bi mogel prevoze plačati. Vstopnina pa je tudi minimalna in komaj krije stroške za opremo posameznih predstav.

Še en velik problem nas tare. Želimo si primernega prostora. Zdaj je oder treba za vsako vajo posebej postaviti, ker nima krožek niti svoje delovne sobe, kaj šele lastno dvorano! Oder je shranjen v sobi zbirk. Tu posluje tudi dijaška knjižnica. Zato moramo imeti lutke in ostale rekvizite shranjene kar v zbornici.

Tega vprašanja sami ne bomo mogli rešiti, saj se tudi druge kulturne ustanove (študijska knjižnica itd.) stiskajo v pretesnih in neprimernih prostorih. Naša naloga pa je na to opozoriti.

Nekoliko statistike

Predstave:

K. Horak: Strah ima velike oči	8 predstav	540 gledalcev
S. Jelić: Rdeča Kapica	9 predstav	500 gledalcev
Radovedni Pavliha	5 predstav	380 gledalcev
R. A. Stemmler: Čarovni klobuk	6 predstav	730 gledalcev
Skupno je bilo 26 predstav.	povprečno 82,7 gledalcev	

Po mesecih so bile predstave:

oktober	oder ustanovljen, priprave
november	4 predstave
december	9 predstav (Novoletna jelka)
januar	1 predstava (zaključek I. polletja)
februar	2 predstavi
marec	4 predstave
april	2 predstavi (dve odpadli zaradi narodne žalosti)
maj	4 predstave (dve v Stopičah)
skupno	26 predstav

Dušan Modic

Na seji 19. marca 1953 je bil izvoljen odbor ljudske prosvete Novo mesto:

Predsednik: Zamljen Jože
Tajnik: Kastelic Lojze
Blagajnik: Komelj Bogo
Gospodar: Kobe Julij
Za posamezne sekcije odgovarjajo:
Urednik glasila: Komelj Bogo
Dramatika: Zamljen Jože in Kobe Julij
Petje in glasba: Strajnar Slavko in Videčnik Vilko
Knjižnice: Komelj Bogo
Izobraževalni tečajji: Kastelic Lojze
Folklor: Jankovič Vlada
Izleti in propaganda: Zmavc Karel
Ljudska univerza: Repovž Hubert
Zvezni odbor med Svetom za prosveto pri OLO in OOLP: Grum Adolf

Plenum ljudske prosvete novomeškega okraja sestavlja imenovani odbor ter vsi predsedniki in tajniki društev, ki so včlanjena v ljudsko prosveto novomeškega okraja.

Obveščamo vsa društva, aktive in ostale prireditelje iger, koncertov ter ostalih prireditev, da so dolžni nabavljati vstopnice pri OOLP.

Okrajni odbor ljudske prosvete je ustanovil bogato gledališko knjižnico in izposoja igre vsem zainteresentom proti malenkostni odškodnini in kavciji.

V Prešernovem tednu je priredila Studijska knjižnica Mirana Jarca razstavo časnikarstva v letu 1952, tisk v decembru 1952 ter razstavo novomeških dijaških rokopisnih listov. Vzporedno je bila v istih prostorih tudi slikarska razstava novomeških umetnikov Lamuta, Borčiča in Moleta. Obe razstavi sta doživeli uspeh. Prirejani sta bili v obnovljeni Križatiji.

Ob zaključku šolskega leta so novomeške šole odprle razstavo dijaških izdelkov. Razstavi na gimnaziji in učiteljski šoli sta bili odprti od 20. do 28. junija 1953, na vajeniški šoli pa od 27. do 29. junija 1953.

8. aprila 1953 so obiskali Novo mesto dr. Ivan Ribar s soprogo, Jaka Avšič in Tajda Preatoni. Odlični gostje so si ogledali novomeške kulturno-

zgodovinske znamenitosti in ustanove. Bili so zelo zadovoljni in presenečeni, kar so lepo izrazili v spominski knjigi Studjske knjižnice Mirana Jarca.

Prešernova družba se v novomeškem okraju lepo širi. Do sedaj je vstopilo v družbo že okrog 2000 članov. Družba ima uspehe prevsem tam, kjer so dobri poverjeniki, zlasti v Mirni peči, Sentjerneju in Novem mestu. LO MO Novo mesto, Zeleznina in Rog v Novem mestu so podpisali ustanovnine.

29. junija 1953 so uprizorili novomeški vajenci petdejanko Jožeta Moškriča »Rdeče rože«. Ustanovili so tudi tamburaški odsek, ki je prvič nastopil pred omenjeno predstavo.

Ob zaključku šolskega leta je vodstvo Otroškega vrta priredilo 29. VI. 1953 otrokom prijetno zabavno popoldne.

Novosti Studijske knjižnice Mirana Jarca: Knjižnica si je v letošnjem letu nabavila najvažnejšo srbohrvaško najnovejšo literaturo; okrog 100 starih slovenskih redkih tiskov; zapuščino po dr. Alojzu Turku, ki vsebuje razne stare rokopise slovenskih književnikov, predvsem pa gradivo o Trdini. Ružena Germova je darovala knjižnici del korespondence svojega pokojnega moža, akademskega slikarja Josipa Germa, ki je bil eden izmed najzaslužnejših kulturnoprosvetnih delavcev Novega mesta. Izmed inozemskega tiska naj med zadnjimi novostmi omenimo le: The Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend, New York (1949) v dveh delih; Webster's Geographical Dictionary, Springfield (1949); Webster's Biographical Dictionary, Springfield (1951); Landlexikon, Stuttgart, v šestih knjigah; Larousse du XX-e siècle, Paris, v šestih knjigah; Atlas international Larousse politique et économique, Paris (1950); Bertin Léon: La vie des animaux, Paris, Larousse (1950), v dveh knjigah; Histoire de la littérature française, Paris, Larousse, v dveh knjigah; Andrée: Géographie des Welt-handels, 4. Aufl. Wien, v treh knjigah; Craven Thomas: A Treasury of Art Masterpieces. From the Renaissance to the Present Day, New York, 1952; Boswell Peyton: Modern American Painting, New York, 1948; Spieler Josef: Lexikon der Pädagogik der Gegenwart, Freiburg im Breisgau.

Kronika uprizorjenih iger v okraju Novo mesto

Ime društva	Naslov igre	Kraj gostovanja	Datum uprizoritve	Število predstav
Aktiv LMS Karteljevo	Noč na Hmelniku		11. I. 1953	
KUD Prečna	Domačija		11. I. 1953	
Aktiv LMS Sela-Hinje	Zupanova Micka	Žvirče	11. I. 1953	
KUD Škocjan	Mutasti muzikant	Bučka	18. I. 1953	
Svoboda Bršljin	Detektiv Megla		17. I. 1953	2
KUD Prečna	Navaden človek	Stopiče	18. I. 1953	
KUD Trebelno	Dve nevesti	Mokronog	18. I. 1953	
KUD Mokronog	Navaden človek		18. I. 1953	
SKUD »Dušan Jerebe«, Novo mesto	Slaba vest			4
SKUD »Dušan Jerebe«, Novo mesto	Sneguljčica			4
SKUD »Josip Jurčič«, Trebnje	Hasanaginica			4
KUD Soteska	Veriga		18. I. 1953	
Aktiv LMS Sela-Hinje	Sumljiva oseba		18. I. 1953	
KUD Prečna	Domačija	Otočec	25. I. 1953	
Svoboda Bršljin	Jakob Ruda		31. I. 1953	
Aktiv LMS Cdraže	Trnuljčica	Bela cerkev	1. II. 1953	
Svoboda Bršljin	Jakob Ruda		1. II. 1953	
SKUD »Brata Pirkoviča«, Sentjerne	Svojeglavec	Straža	1. II. 1953	
SKUD »Brata Pirkoviča«, Sentjerne	Svojeglavec	Doš. Toplice	1. II. 1953	
KUD Prečna	Domačija	Mirna peč	1. II. 1953	
KUD Prečna	Navaden človek		8. II. 1953	
SKUD »Brata Pirkoviča«, Sentjerne	Utopljenec		15. II. 1953	
Aktiv LMS Vrhe	Veriga	Dobrnjč	15. II. 1953	
KUD »Otočec«	Zadrega nad zadrego		15. II. 1953	
KUD »Kajuh«, Čatež	Vozel		15. II. 1953	
Aktiv LMS Brusnice	Zupanova Micka		15. II. 1953	
KUD Zužemberk	Deseti brat		22. II. 1953	
Aktiv LMS Globodol	Dve nevesti		22. II. 1953	
SKUD »Josip Jurčič«, Trebnje	Vdova Rošlinka		22. II. 1953	
Aktiv LMS Brusnice	Vozel		8. III. 1953	
KUD »France Prešeren«, Trebelno	Dve nevesti		8. III. 1953	
Aktiv LMS Birčna vas	Jurij Tepček		15. III. 1953	
SKUD Sentjerne	Veriga		15. III. 1953	
KUD »Marija Kmetc«, Sentlovrnc	Begunka		15. III. 1953	
Aktiv LMS Karteljevo	Prisegam		22. III. 1953	
Gasilsko društvo Velika Loka	Domen		22. III. 1953	
KUD Škocjan	Dve nevesti		22. III. 1953	
KUD Škocjan	Svet brez sovraštva		29. III. 1953	
Aktiv LMS Ratje	Pričarani ženin	Sentrupert	29. III. 1953	
KUD »Josip Jurčič«, Trebnje	Vdova Rošlinka		29. III. 1953	
KUD »Jože Slake«, Dobrnjč	Divji lovec		29. III. 1953	
KUD Škocjan	Dve nevesti	Nova Bučka	29. III. 1953	
KUD »Partizane«, Birčna vas	Vdova Rošlinka		29. III. 1953	
KUD »Marija Campelj«, Mali Slatnik	Krapi		29. III. 1953	
KUD »Jože Slake«, Dobrnjč	Divji lovec	Sv. Križ	6. IV. 1953	
KUD »France Prešeren«, Trebelno	Veriga		12. IV. 1953	
MKUD »Oton Zupančič«, Novo mesto	Namišljeni bolnik			5
Aktiv LMS Ratje	Krišpin in Fridolin		12. IV. 1953	
Aktiv LMS Sela-Šumberk	Veriga		12. IV. 1953	
Aktiv LMS Orehovica	Zakonci stavkajo		12. IV. 1953	
KUD »Marija Campelj«, Mali Slatnik	Domen		19. IV. 1953	
Aktiv LMS Škocjan	Dve nevesti	Stopiče	19. IV. 1953	
Aktiv LMS Škocjan	Dve nevesti		27. IV. 1953	
KUD Prečna	Divji lovec		3. V. 1953	
KUD »Kajuh«, Čatež	Vauška Venera		3. V. 1953	
Mladinska igralska sekcija Trebnje	Sin		7. V. 1953	
Mladinska igralska sekcija Trebnje	Sin	Mirna	12. V. 1953	
Gasilsko društvo Sv. Rok	Stari in mladi		17. V. 1953	
KUD »Partizane«, skupina Stranska vas	Teta na konju		17. V. 1953	
KUD »Partizane«, Birčna vas	Pevski koncert		24. V. 1953	
KUD Otočec	Zakonci stavkajo		24. V. 1953	
Odbor za elektrifikacijo, Češnjice	Nezaželeni zet		24. V. 1953	
Gasilsko društvo Vršana sela	Denar v nogavici		7. VI. 1953	
Gasilsko društvo Hmeljčic	Zlatarjevo zlato		7. VI. 1953	
KUD »Janez Trdinac«, Šmihel	Stari grehi		6. VI. 1953	
KUD »Janez Trdinac«, Šmihel	Stari grehi		7. VI. 1953	
KUD »France Prešeren«, Stranska vas	Teta na konju	Šmihel	14. VI. 1953	
SKUD »Dušan Jerebe«, Novo mesto	Celjski grofje			16
SKUD »Dušan Jerebe«, Novo mesto	Inspektor na obisku			6
MKUD »Vida Valantič«, Novo mesto	Rdeče rože			5

VSEBINA

Spominska razstava	1
Ob prvi številki	3
Šali Severin: Balada o dolenjski materi	4
Dr. Ivan Vasič: Za zapahi ječe na Cesti talcev	5
Kastelic Lojze: Naše šole v borbi za svobodo	6
Komelj Bogo: Ivan Vrhovec in Novo mesto	9
Kastelic Slavko: Okrajna skupščina ljudske prosvete	13
Komelj Bogo: Knjižnice novomeškega okraja	15
Mikolič Jakob: Glasbeno življenje v okraju Novo mesto	18
Zamljen Jože-Drejče: Predstave na prostem	20
Lutkovni oder na učiteljišču v Novem mestu	21
Drobne vesti	23
Kronika uprizorjenih iger v okraju Novo mesto	24

»Dolenjsko prosveto«
izdaja in zalaga Okr. odbor ljudske prosvete v Novem mestu
Izhaja po potrebi

Uprava: Novo mesto, OOLP, Cesta herojev 1

Uredništvo: Komelj Bogo, Študijska knjižnica Mirana Jarca,
Novo mesto, Cesta herojev 1

Naklada 1000 izvodov

Tiska Celjska tiskarna v Celju

